

ECONOMISCH
STATISTISCHE
BERICHTEN

Vacatures

Zie voor deze rubriek ook pag. 79

NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN

Op het Secretariaat wordt gevraagd een

Dr. of Drs. Economie

voor het verrichten van economisch research werk. Statistische ervaring en bedrijfs-economische kennis gewenscht. Leeftijd ca. 25-30 jaar.

Brieven met uitvoerige inlichtingen aan de 2e Afd. van den Algemeenen Dienst, Moreelsepark, Utrecht.

Groote Levensmiddelen-Industrie in de Zaanstreek zoekt voor de leiding harer administratie, kostprijsberekening, behandeling van belastingzaken enz. een

Internen Accountant

Sollicitanten moeten niet ouder zijn dan 40 jaar, lid van het N.I.V.A. of van de V.A.G.A., gewend om leiding te geven en moeten een ruime ervaring bezitten op het gebied van moderne bedrijfsadministratie, kostprijsberekening en efficiency. Brieven met pasfoto onder letter W aan Allert de Lange, Damrak 62, Amsterdam.

Nederlandsche Staalfabrieken v.h. J. M. de Muinck Keizer N.V., te Utrecht, vraagt een

Drs. Handelswetenschappen

met eenige ervaring of

Mr. in de Rechten

met eenige ervaring op het gebied van economische werkzaamheden. Sollicitaties met uitv. incl. als levensloop, opl., verr. werkzaamheden enz., onder bijvoeging van pasfoto, aan onze afdeling Personeel.

Internationale Onderneming zoekt een

Financieel deskundige

met breede econ. opl. en ruime erv. op fin. gebied. Soll. met voll. geg. en pasf. onder letter F. D. en No. 207 bureau van dit blad, postbus 42, Schiedam.

De Algemeene Rekenkamer te 's-Gravenhage vraagt voor haar controle-arbeid op financieel gebied

Personeel

in verschillende graden van geoefendheid

Sollicitaties uitsluitend schriftelijk aan het adres: Lange Voorhout 8, 's-Gravenhage.

Beschikbare krachten

Energiek, ervaren

Vertegenwoordiger

30 jaar, academisch ontw. zoekt vertegenw., event. agenturen. Brieven onder No. 365 Adv. Bur. „Die Haghe”, Plein 11, Den Haag.

Economisch en administratief onderlegd

Jurist

43 j. oud, voorzien van prima getuigschriften en uitstekende referenties, thans werkzaam op het Bureau van een Armenraad, ziet zich in verband met door maatregelen der Duitschers verzwakte financiële omstandigheden genoodzaakt naar een anderen werkkring om te zien, liefst op sociaal-economisch of economisch-organisatorisch gebied. Brieven No. 210 bureau van dit blad, postbus 42, Schiedam.

Econ. drs.

met eenige jaren praktijk, in bezit van zeer goede referenties uit het Bedrijfsleven, zoekt een hem passenden werkkring, bijv. als

Secretaris van een Directie.

Brieven onder No. 208 Bureau van dit blad, postbus 42, Schiedam.

R. MEES & ZONEN

1720

BANKIERS EN ASSURANTIE-MAKELAARS

Rotterdam, Amsterdam (Ass.), 's-Gravenhage, Delft, Schiedam, Vlaardingeng

Behandeling van alle **Bankzaken**
Bezorging van alle **Assurantiën**

Ook in de jaren
1940-1945

„Koninklijke”
Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam

Naaml. Venn.

Hollandsche Belegging en Beheer Mij.

Opgericht 1930

Heerengracht 320 - A'dam

Beoordeling en Beheer van vermogens, pensioenen, spaarfondsen, belegde reserves, effectenportefeuilles ten behoeve van ondernemingen, stichtingen, verenigingen, particulieren.

Commissarissen:

Prof. Ir. I. P. de Vooy;
Drs. J. H. Gispen;
Mr. J. E. Scholtens.

Directie:

Gerlof Verwey;
Dr. F. Ph. Groeneveld;
A. C. Leeuwenburgh.

gispen

meubelen en gisolampen

culemborg
amsterdam
rotterdam

VOORDEELEN EENER BANKRELATIE

ONTHEFFING VAN VELE FINANCIËLE
BESLONNINGEN

ROTTERDAMSCHER BANKVEREENIGING
ROTTERDAM · AMSTERDAM

EERSTE NEDERLANDSCHE

Verzekering Mij. op het Leven en tegen Invaliditeit N. V.
Gevestigd te 's-Gravenhage

ADMINISTRATIEKANTOOR DORDRECHT - BELLEVUESTRAAT 2, TELEFOON 15346

Personeels-Pensioenverzekering

verschafft directe fiscale besparing - afsl. vrijing van toekomstige lasten - blijvende sociale voldoening

Vraagt U eens welgedocumenteerd advies aan ons
BUREAU VOOR COLLECTIEVE CONTRACTEN

In Hernieuwd Nederland,
neemt de

Amsterdamsche Bank N.V.

haar taak in vollen omvang weder op

Haar diensten staan ook te Uwer beschikking
131 Bijkantoren en Zitdagen in Nederland

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

30E JAARGANG

WOENSDAG 15 AUGUSTUS 1945

No. 1477

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. F. ten Doesschate; N. J. Polak;
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redactie-Secretaris).

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Mededeeling aan abonné's.

Daar onder de huidige omstandigheden een nauwkeurige kostprijsberekening nog niet valt te maken, verzoeken wij aan abonné's het abonnementsgeld ad f 20,85 (voor het buitenland f 23,—) voor den jaargang 1945 te willen doen overboeken op girorekening 8408, ten name van „Weekblad Economisch-Statistische Berichten”, of op onze rekening bij de Heeren R. Mees & Zoonen. Eventuele verrekeningen kunnen dan in de volgende periode plaats vinden.

In verband met de beperkte oplage, worden losse nummers gereserveerd ter completeering van nieuwe abonnementen, welke nog tot een beperkt aantal beschikbaar zijn. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Donateurs en Leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties.

Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 98340. Giro 8408.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museumpark, Rotterdam (C.).

Alle correspondentie betreffende ad vertenties gelieve U te richten aan de Fa. H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam. (Tel. 69300, toestel 6).

BERICHT AAN DE ABONNÉ'S.

De redactie verzoekt aan abonné's, voorzover deze het abonnementsgeld nog niet voldeden, om ingevolge de mededeeling van den Directeur der Postcheque- en Girodienst, betreffende de drukke werkzaamheden bij dien Dienst, betaaldingen zooveel mogelijk te voldoen door storting of overschrijving via bankrekeningen op onze rekening bij de Heeren R. Mees & Zoonen, Rotterdam.

INHOUD:

	Blz.
Het vraagstuk der prijspolitiek; de prijspolitiek in oorlogstijd door G. Brouwers	68
Opinieonderzoek als hulpmiddel bij het marktonderzoek door B. M. Sweers	70
Annektatie door Dr. G. E. Huffnagel	73
De technische wetenschappelijke achtergrond door Prof. Dr. G. Holst	76
De identiteit van belangen door E. Henny	77

DEZER DAGEN

heeft Japan het begeven. De Tenno is, volgens zijn mededeeling tot zijn spijt, verplicht geweest de Vereenigde Naties de kans te ontnemen de beschaving nog verder te vernietigen. Daardoor is 14 Augustus 1945 den weg naar Indië geopend, voor de derde maal in de Nederlandsche geschiedenis.

Daarmede vat Nederland zijn taak van ontwikkeling van deze streken weer op; eveneens voor de derde maal en naar uit de woorden van onze Koningin duidelijk naar voren kwam, in een nieuwen geest. Indonesië zal thans worden een zelfstandig deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Zelfstandig in den zin van zelf beschikkend over de eigen binnenlandsche aangelegenheden. Zelve bepalend, hoe in het totale wereldbestel de eigen ontwikkeling zal worden aangepast aan de gegeven mogelijkheden. Maar toch als een historisch gegroeid gedeelte van ons aller Koninkrijk. Samenwerkend en samenstrevend in het gemeenschappelijk gogen om dat Koninkrijk de plaats te verzekeren onder de vredelievende volkeren der aarde, waarop het door kwaliteit en intensiteit van arbeidsprestatie aanspraak kan maken.

Nederland's taak in deze ontwikkeling is het geven van leiding en coördineeren van gezamenlijk streven. Daarmede ook, wegnemen van tegenstellingen en uitbannen van restanten van exploitatiezucht uit vroegere tijden nog voortlevend. Dat kunnen slechts de besten uit ons volk. De tijd, dat wie in Nederland niet kon slagen nog wel naar Nederlandsch-Indië kon gaan en daar nog best terecht kon komen, is al geruimen tijd voorbij. Nu kunnen wij op den ingeslagen weg nog een stap verder. Nederland's roeping tot den opbouw van een bloeiend Indonesië maakt het mogelijk, dat een ruime groep van naar karakter en kennis excelleerenden daar ons aller opdracht helpt uitvoeren. Als ergens export van karakter en intellect zin heeft, dan is het naar Indonesië. In den aanvang zullen daarvoor een aantal van hen, die Indië uit ervaring kennen, naar voren komen. Ons jonge geslacht zal echter op korten termijn van de ouderen dit werk, na vooropleiding in het land zelve, overnemen.

HET VRAAGSTUK DER PRIJSPOLITIEK II.

De prijspolitiek in oorlogstijd.

In een vorig artikel¹⁾ behandelde ik in enkele groote trekken het vraagstuk van de prijspolitiek in de naaste toekomst. In de practijk der prijspolitiek worden deze algemeene trekken voor de verschillende onderdeelen van het economisch leven uit den aard der zaak voortdurend uitgewerkt en verdiept, naarmate de economische omstandigheden waaronder ons volk in de komende jaren zal moeten leven, zich scherper afteekenen. Ik stel mij voor ten dienste van een goede voorlichting van het bedrijfsleven en van het publiek in het algemeen in den komenden tijd nog verschillende beschouwingen over dit vraagstuk te geven.

Voor een goed begrip van de zaak lijkt het mij echter dienstig vooraf iets anders te doen, nl. een idee te geven van het doel, waarnaar wij toe werken. De gedachte, dat ook na den overgangstijd van oorlog naar vrede de economische politiek actief zal blijven is algemeen goed. Het is evenwel reeds nu van groot belang, hoe men zich de geleidè economie der toekomst, in concreto voorstelt. Dit geldt dus ook voor de prijspolitiek als onderdeel der algemeene economische politiek. De visie, die men hierop heeft, is immers van niet geringe beteekenis voor de politiek, die in den overgangstijd moet worden gevoerd.

Alvorens intusschen dit vraagstuk in behandeling te nemen, hetgeen in een volgend artikel zal geschieden, zal ik op verzoek van de redactie ter wille van een volledige probleemstelling vooraf nog een samenvattende beschouwing geven van de prijspolitiek, die tijdens den oorlog is gevoerd. Het karakter van dit tijdschrift leent zich er niet toe op de velerlei interessante details van deze aangelegenheid te dezer plaatse in te gaan. In enkele andere publicaties hoop ik uitvoeriger te kunnen zijn. Ik meen echter te mogen aannemen, dat de hieronder volgende uiteenzetting als een inleiding op het vorige en de aankondigde artikelen in dit tijdschrift zijn nut kan hebben.

De ontwikkeling van de prijspolitiek tijdens den oorlog kan in drie fasen worden verdeeld. Gedurende de eerste fase, die samenvalt met het tijdvak onzer mobilisatie, vond een belangrijke algemeene stijging van het prijsniveau ten opzichte van dat in de vooroorlogsche periode plaats, ten deele als gevolg van de gestegen aanvoerkosten van overzee, ten deele als gevolg van de dreiging eener toekomstige schaarschte. Aangezien na de eerste golf van onrust de goederenvoorziening zich betrekkelijk normaal, zij het voor sommige goederen enkele tientallen procenten duurder, bleef ontwikkelen, behoefde geen formeele prijsstop te worden afgekondigd. Daar evenwel een toenemende schaarschte kon worden verwacht, die tot nieuwe prijsstijgingen aanleiding zou geven, werden op basis van de Prijsopdrijvings- en Hamsterwet de grondslagen gelegd van een aantal maximumprijsvorschriften, welke het mogelijk zouden maken het prijsniveau te binden aan de reële kosten en den invloed van de toenemende wanverhouding tusschen vraag en aanbod op de prijzen uit te schakelen.

Op deze eerste fase volgde na de bezetting van ons land een tweede fase, waarin de schaarschte door het afsnijden der overzeesche verbindingen een acuut probleem werd. De inflationistische prijsontwikkeling, welke dientengevolge dreigde, maakte een rigoureuus ingrijpen noodzakelijk. Bij de Prijzenbeschikking 1940 No. 1 werd voorgeschreven, dat goederen en diensten, met enkele uitzonderingen, slechts mochten worden verkocht tegen den op 9 Mei 1940 geldenden of een daarmede vergelijkbaren prijs. Later werd deze prijswetgeving aangevuld met een reeks andere vorschriften, waarvan ik voor den eersten tijd als voornaamste noem het Vervoerprijsbesluit, het Huurprijsbesluit, het Besluit betreffende de vervreemding

van landbouwgronden en dat betreffende de vervreemding van niet-landbouwgronden. Ook de loonen en salarissen mochten niet zonder voorafgaande goedkeuring worden gewijzigd (Verordening betreffende de totstandkoming van regelingen inzake loonen, salarissen en andere arbeidsvoorwaarden).

Aan al deze voorschriften lag het beginsel van den op 9 Mei 1940 geldenden prijs ten grondslag.

In het bijzonder wat roerende goederen betreft, kon de stopprijs van 9 Mei echter niet anders zijn dan een uitgangspunt. Terwijl wij nl. eenerzijds werden gedraineerd van relatief goedkope, waardevolle grondstoffen, moesten wij anderzijds andere grondstoffen alsmede eindproducten uit Duitschland importeeren, die belangrijk duurder waren dan voorheen. Een zekere rust kon in de prijsbeweging dan ook eerst ontstaan, zoodra ons niveau zich aan het Duitsche zou hebben aangepast. Daaraan was op zichzelf trouwens een belang verbonden, aangezien men van Deutsche zijde wel wenschte te exporteeren tegen den Duitschen binnenlandschen prijs, doch te importeeren tegen den Nederlandschen binnenlandschen prijs. Veel effect had dit laatste geval in den aanvang echter niet, behalve voor zoover Duitschland rechtstreeks inkocht, aangezien toen elke contrôle op onze exportprijzen ontbrak. Het was intusschen duidelijk, dat de aanpassing aan het Deutsche niveau slechts geleidelijk kon geschieden, teneinde het gevaar te vermijden, dat de prijsbeweging ons uit de hand zou loopen.

Hoewel deze aanpassing nimmer geheel werd bereikt, omdat sommige zuiver „binnenlandsche” prijzen als bijv. huren ongeveer op hun oude niveau, althans beneden de Deutsche prijzen bleven, kan men zeggen, dat zij, voor zoover de economische afhankelijkheid van ons land ten opzichte van Duitschland haar noodzakelijk maakte, in den loop van 1942 over het geheel genomen een feit was geworden. Daarmede begon de derde fase in onze prijsontwikkeling en onze prijspolitiek, die van de stabilisatie van het bereikte niveau.

Men had daarbij te kampen met twee moeilijkheden: een steeds toenemende schaarschte en steeds ongunstiger productievoorwaarden, om van betrekkelijke details als wijzigingen in de belastingwetgeving e.d. te zwijgen. De tweede moeilijkheid hing voornamelijk samen met slechte grondstoffen, onderbezetting, stijgende arbeidskosten. Alhoewel de kosten der onderbezetting geheel en de hoogere arbeidskosten gedeeltelijk — voor zoover zij voortvloeiden uit een lagere kwaliteit van het personeel en onregelmatige arbeidsbezetting — voor rekening van het bedrijfsleven werden gelaten, was een verdere geleidelijke stijging van het prijsniveau niet te vermijden.

Teneinde deze ontwikkeling zooveel mogelijk tegen te gaan, werden een tweetal besluiten afgekondigd, het Prijsvormingsbesluit en het Besluit tot vorming van een fonds voor de prijspolitiek. Het eerste kwam reeds midden 1941 tot stand, het tweede pas op het eind van 1943. De beteekenis van het Prijsvormingsbesluit, aangekondigd als een nieuw systeem van dynamische prijspolitiek, is wat zijn compenseerende functie betreft, nihil geweest. Het schreef in artikel 1 den ondernemer voor, op het voetspoor van de Deutsche wetgeving in dit opzicht, zijn prijzen te vormen rekening houdend met de oorlogsomstandigheden. D.w.z. hij moest zijn prijs verlagen, zoodra hij de tijdsomstandigheden in aanmerking nemend, de overtuiging had, dat zijn winst te hoog was. Het lag voor de hand, dat hier niets van terecht kwam, wanneer niet tenminste richtlijnen voor de uitvoering werden gegeven. Dit geschiedde nimmer. Betreurd behoeft dit niet te worden. Tegenover het uiterst problematieke uiteindelijke effect van de gehoopte prijsverlaging op de kosten van levensonderhoud zou een terugkeer van het systeem der algemeene prijsregelingen tot dat der individuele prijzen een stap achteruit hebben beteekend en de prijsbeweging,

¹⁾ Zie: „De prijspolitiek in de naaste toekomst”, in „E.-S.B.” van 4 Juli 1945.

stellig ongunstig hebben beïnvloed. Nu kon de omgekeerde ontwikkeling voortgang blijven vinden. Het feit, dat men ook in Duitsland, door de ervaring wijs geworden, daartoe meer en meer overging — de invoering van de zg. „Einheits-“ en „Gruppenpreise“ — is hierop mede van invloed geweest. Eenzelfde ontwikkeling vond in Engeland plaats. T.g.t. zal ik hierop terugkomen.

De tweede maatregel tot compensatie der blijvende prijsstijging was de instelling van het Fonds voor de Prijspolitiek. Deze had allereerst ten doel duurdere importen gedeeltelijk te financieren met de hoge winsten soms verkregen bij den export naar derde landen. Daarnaast wilde het ook de mogelijkheid openen in het binnenland eventueel verkregen winsten, ontstaan uit relatief te hoog geachte prijzen „af te roomen“, teneinde met de aldus verkregen middelen te lage prijzen elders, die niet voor verhooging in aanmerking kwamen, te subsidiëren. Een dergelijk systeem van prijsegalisatie werd in verschillende bedrijfstakken reeds langer toegepast, bv. voor steenkolen, waarbij de prijsverschillen tusschen binnen- en buitenlandsche kolen door een stelsel van heffingen en uitkeeringen werden geëgaliseerd. De poging deze politiek voor zoover mogelijk en noodzakelijk op het geheele prijzenstelsel toe te passen mislukte evenwel. Op de tegenstellingen met betrekking tot de wijze van gebruik van dit fonds in te gaan zou mij hier te ver voeren. Voldoende is vast te stellen, dat het voor zijn oorspronkelijk doel te laat werd ingesteld en dat, voor zoover het gebruikt werd, zulks geschiedde om enkel voor de Deutsche oorlogvoering van belang zijnde prijzen te verlagen en Deutsche „Verlagerungsaufträge“ te financieren, die anders naar het schijnt te duur zouden zijn uitgekomen.

Wat niet of althans zeer laat en zeer incidenteel geschiedde, was de verlaging van de prijzen van vele nieuwe artikelen, hetgeen wel van beteekenis zou zijn geweest voor de hoogte der kosten van levensonderhoud. De prijzen der nieuwe artikelen, die tijdens den oorlog op het toneel verschenen, mochten op grond van artikel 2 van het Prijsvormingsbesluit zelfstandig door de ondernemers worden vastgesteld, rekening houdend met de toelaatbare prijzen voor grond- en hulpstoffen, dito loonen en op 9 Mei 1940 voor vergelijkbare transacties berekende opslagen voor algemeene kosten en winst. Het was te verwachten, dat dit in den regel tot te hooge prijzen moest leiden. Deze hadden evenwel gecorrigeerd kunnen zijn, indien men op grond van de later vaak verplicht gestelde indiening van calculaties tot een systematische nieuwe vaststelling der desbetreffende prijzen was overgegaan. Zooals gezegd, geschiedde dit in te geringe mate.

Belangrijker was evenwel, dat de op zichzelf nieuwe, al te gevaarlijke, blijvende stijging der officieele indexcijfers slechts ten deele den werkelijken gang van zaken in het economisch leven weerspiegelde. Ik doel hierbij niet in de eerste plaats op het feit, dat zich voornamelijk in den levensmiddelensector een zwarte markt met veel hogere prijzen dan de officieele ontwikkelde. Een dergelijk verschijnsel is, wanneer de schaarschte een ernstig karakter krijgt, bij het beste prijs- en rantsoeneringssysteem niet te vermijden, indien niet een sterke nationale eensgezindheid voldoende economische discipline verzekert. Van belang is veel meer, dat op dit gebied, alsmede ten aanzien van verscheidene andere gerantsoeneerde artikelen, een geregelde zij het minimale voorziening tegen redelijke prijzen mogelijk bleef.

Daarnaast evenwel ontstond in de laatste oorlogsjaren een uitgestrekt gebied, waarop de prijspolitiek geen of weinig vat had. Velerlei artikelen van huishoudelijken aard, vooral wanneer zij een eenigermate luxe karakter hadden, werden verkocht tegen prijzen, die met een reëlen kostprijs weinig meer te maken hadden. Ik wil niet beweren, dat deze situatie geheel te vermijden zou zijn geweest. De slechte organisatie en de geest van de controle,

waarop in deze periode het zwaartepunt der prijspolitiek moest vallen, hebben er echter geen goed aan gedaan.

Dit beteekent daarom niet, dat de prijspolitiek in deze derde periode van den oorlog in belangrijke mate een mislukking zou zijn geweest. Daarvan zou slechts gesproken kunnen worden, indien het besef van een normaal met reële productiekosten in overeenstemming zijnd prijzenstelsel zou zijn verdwenen, een toestand die men zou hebben gehad, indien de prijsvorming aan zichzelf zou zijn overgelaten. Er waren echter zooveel zichtpunten in het prijssysteem, de prijzen van vele grondstoffen en halfabrikaten, de prijzen der voedingsmiddelen en verscheidene andere eindproducten, en voorts de meeste loonen, dat het theoretisch prijzenstelsel der officieele prijsvoorschriften op elk moment onmiddellijk geëffectueerd had kunnen worden, indien de controle in een andere geest zou zijn toegepast en dan voor 100% had voldaan.

Het belang hiervan kan niet hoog genoeg worden aangeslagen. De vastlegging van een — in de praktijk dus slechts gedeeltelijk gerealiseerd — prijzenstelsel heeft in de eerste plaats de voorziening van de bevolking met het eerstnoodige verzekerd tegen prijzen, die in een dragelijke verhouding stonden tot het algemeene inkomensniveau tijdens de oorlogsjaren. Dit doel is bovendien bereikt zonder de schatkist in verhouding tot het belang, waar het hier om ging, noemenswaard te belasten. Zulks in tegenstelling tot hetgeen tijdens de jaren 1914—1918 is geschied.

Allereerst was toen de prijsstijging veel sterker. De groothandelsprijzen van voedingsmiddelen stegen van 1914 tot 1919 (1901—1910 = 100) van 120 tot 326. Deze prijzen stegen van 1940, tot eind 1943 (1940 = 100) van 114 tot 138. Daarnaast evenwel moest de Overheid tijdens den vorigen oorlog ongeveer een half miljard aan subsidie voor de belangrijkste voedingsmiddelen ten koste leggen. Het duurdere administratieve apparaat tijdens den laatsten oorlog bracht dus zijn kosten wel op:

In de tweede plaats evenwel heeft de oorlogsprijspolitiek ons de basis verschaft, waarop een na-oorlogsprijsniveau kan worden gecreëerd, dat bij de nieuwe omstandigheden past. Zooals ik reeds aanduidde en aanstonds nog nader uiteen zal zetten, kan een systematische prijspolitiek in het kader van de na-oorlogse economische politiek niet worden gemist. Zonder de op overeenstemming van prijs en kosten gerichte prijspolitiek in de achter ons liggende jaren opgezet en tot ver in den oorlog gevoerd door de Nederlandsche administratie van voor den oorlog, zouden wij het geheele prijsbeeld nieuw hebben moeten construeeren. Nu kunnen wij, zij het met eenige belangrijke principieele en tactische afwijkingen, aansluiten op wat reeds tot stand is gebracht. Op de wijze, waarop de prijspolitiek in de derde fase en vooral in het laatst van den oorlog is gevoerd, kan veel, naast zakelijke vooral ook politieke, kritiek worden geleverd, waarvoor ik overigens in dit kader geen gelegenheid heb. Tenslotte is in den winter een chaos ontstaan, waaruit wij ons nu met moeite loswerken. Wanneer wij evenwel de oorlogspériode in haar geheel overzien, kan desondanks worden geconstateerd, dat de prijspolitiek in belangrijke mate aan het bij het begin gestelde doel heeft beantwoord. Volledigheids-halve volgen hier nog enkele cijfers: (Zie tabel op pag. 70).

Conclusie.

Bovenstaande constatering is vooral van beteekenis aangezien de algemeene lijn dezer politiek, zooals overal ter wereld, in de eerste overgangsfase moet worden voortgezet. Zij het met een aantal belangrijke wijzigingen. Het herstel van het handelsverkeer met de overige wereld door de bevrijding van ons land immers vormt een keerpunt in de prijsbeweging. Het aanbod uit het buitenland, zowel wat grondstoffen als eindproducten betreft, kan weer gaan toenemen. De consequentie hiervan moet in

Het verloop van de indexcijfers van de groothandelsprijzen (I) en van de kosten van levensonderhoud (II) gedurende den oorlog (1 Juni 1939 = 100).

		Gemiddelden				1944					1945			
		1940	1941	1942	1943	Jan.	Mrt.	Mei	Juli	Sept.	Nov.	Jan.	Febr.	Mrt.
Zwitserland	I	135	173	198	208	207	214	214	211	211	208	208	209	
	II	110	127	142	149	151	151	157	152	157	155	155	153	
Ver. Staten	I	103	114	129	135	135	130	136	136	136	137	137	138	
	II	101	106	118	125	125	127	126	127	128	128	129	128	
Bur.Labor.Stat.	I	140	157	164	167	169	169	171	172	172	173	172	172	
	II	119	129	130	129	130	130	131	131	131	131	131	131	
Engeland	I	134	158	173	179	179	180	181	179	179	179	179	179	
	II	116	134	146	150	150	149	149	149	149	149	149	149	
Zweden	I	130	149	156	160	162	161	162	162	162	162	162	162	
	II	112	132	141	147	148	150	152	153					
Nederland	I	112	132	141	147	148	150	152	153					
	II	112	132	141	147	148	150	152	153					

¹⁾ Het werkelijke indexcijfer ligt hoger; het indexcijfer is namelijk van een zeer oude samenstelling. Gecorrigeerd kan het op het oogenblik wel op 145 worden aangenomen.

²⁾ Basis van I: 1936—1938 = 100; basis van II: 1938—1939 = 100

beginsel zijn, dat de stijgende tendens in de prijsbeweging voor een dalende plaats maakt. Sommigen meenen echter, dat op grond hiervan de prijsvoorschriften, die toch in samenhang met de schaarschte tijdens den oorlog in het leven zijn geroepen, zoo snel mogelijk moeten worden opgeheven en dat de wisselwerking van vraag en aanbod weer opnieuw de prijsvorming kan gaan regelen. Deze visie op het vraagstuk is onjuist. Zij miskent enerzijds de problemen, waarvoor de overgangstoestand van oorlog naar vrede ons stelt, anderzijds de problemen welke de organisatie van het economisch leven in het algemeen met zich brengt.

De stelling, dat de maximumprijsvorschriften, tijdens den oorlog in het leven geroepen, weer op korten termijn zouden kunnen worden ingetrokken, zou juist zijn, indien de vraag en het aanbod op korten termijn weer met elkaar in overeenstemming zouden kunnen worden gebracht. Dit nu is niet te verwachten tengevolge van oorzaken, zoowel bij de vraag als bij het aanbod gelegen.

In de eerste plaats is de vraag excessief groot. Tijdens den oorlog heeft het Nederlandsche volk, zoowel wat zijn productiegoederen als wat zijn consumptiegoederen betreft, op zijn voorraden geteerd. Van deze voorraden is veel verdwenen, enerzijds door verbruik en slijtage, anderzijds door wegvoering en vernietiging. Het is daarom niet voldoende de normale goederenvoorziening weer op gang te brengen, daarnaast moet het bezit aan duurzame productie- en consumptiegoederen weer op peil worden gebracht.

Is het daartoe benodigde aanbod aanwezig? Technisch naar alle waarschijnlijkheid wel. Noch de internationale grondstoffenpositie, noch de vervoerscapaciteit, schijnen in dit opzicht na de volledige beëindiging van den oorlog ernstige moeilijkheden op te leveren. De vraag is, of de technisch aanwezige mogelijkheid tot herstel van het aanbod economisch kan worden gerealiseerd. Dit hangt er van af, of de normale levering van goederen en diensten aan het buitenland weer spoedig tot stand kan worden gebracht. De verwachtingen zijn in dit opzicht evenwel niet hoog gespannen. Allereerst hebben al onze hoofdtakken van bedrijvigheid meer of minder schade geleden. Onze koopvaardijvloot is praktisch verdwenen, onze verkeersinstallaties zijn voor een groot deel vernietigd, ons industrieel apparaat is ten deele beschadigd, ten deele verouderd, onze landbouw is door de aantasting van onzen veestapel en door de inundatie van onzen grond in betekenis geslonken.

Daarnaast is evenwel ook de economische betekenis van het ons gebleven productie-apparaat problematisch geworden. Gedurende den langen tijd, dat wij van de buitenwereld afgesloten zijn geweest, hebben zich belangrijke verschuivingen in de afzetverhoudingen voorgedaan. Nieuwe productie-installaties zijn gebouwd, nieuwe commercieele relaties geknoopt. Wij zullen ons

een plaats moeten zien te vinden in een veranderde wereld. Van de mate waarin ons dit gelukt, zal afhangen, in hoeverre wij het aanbod van goederen op de Nederlandsche markt zoodanig kunnen opvoeren, dat de excessieve vraag naar goederen op deze markt er op bevredigende wijze door wordt gedekt. Een zelfs belangrijk buitenlandsch crediet kan niet dan voorloopig soulaas scheppen om in den ergsten nood te voorzien. Onze technische en economische prestaties evenwel zullen ons in staat moeten stellen permanent het aanbod op een voldoende niveau te handhaven.

De bovengeschetste omstandigheden, waarin vraag en aanbod zich in den komenden tijd zullen bevinden, zullen dus voor sommige producten meer, voor andere minder, de prijzen boven de productiekosten drijven. De in Nederland „normaal” aanwezige geldhoeveelheid zou daartoe, gezien het beperkte goederenaanbod, op zichzelf reeds meer dan voldoende zijn. Zij is echter nog vergroot door den geforceerden uitvoer naar Duitschland en de financiering der Duitsche weermachtsuitgaven in ons land. Er zal stellig naar worden gestreefd dit extra surplus weg te nemen, teneinde aldus niet slechts het staatsbudget zooveel mogelijk te saneeren, doch ook de inflationistische werking van het teveel aan geld te elimineeren. Dit neemt echter niet weg, dat het aanbod van goederen vergeleken met de vraag voorshands nog zeer beperkt zal blijven. Daarnaast moet er mee worden gerekend, dat de zich na het herstel van den vrede-toestand ontwikkelende haussestemming, de omloopsnelheid van het geld vergroot. Alles tezamen genomen kan worden verwacht, dat nog geruimen tijd een inflationistische tendens de prijsvorming in de komende jaren zal beheerschen. Het verschil met den oorlogstijd zal in dit opzicht voorloopig slechts gradueel zijn. Dit maakt het noodzakelijk het stelsel van maximumprijsvorschriften, dat tijdens den oorlog tot ontwikkeling is gebracht, in beginsel te handhaven.

G. BRÛUWERS

OPINIE-ONDERZOEK ALS HULPMIDDEL BIJ HET MARKTONDERZOEK.

Inleiding; definitie.

Met behulp van statistisch cijfermateriaal kan de markt-onderzoeker tot conclusies komen omtrent vragen, samenhangend met het aantal gebruikers of koopers van een product, de verspreiding van deze over verschillende districten, de ontwikkeling van de voor aankopen beschikbare koopkracht en soortgelijke onderwerpen. Hij blijft echter het antwoord schuldig op vragen aangaande de wenschen, meeningen, gebruiks- en koopgewoonten van het publiek. Voor de verschaffing van een behoorlijk inzicht in deze materie, moet de onderzoeker hiertoe geschikte hulpmiddelen en onderzoekingsmethoden aanschaffen. Er zal vooral moeten worden overgegaan tot observatie van het marktgebeuren en ondervraging van het marktpersoneel. Het is deze laatste, de, min of meer massale, ondervraging van groepen personen als hulpmiddel bij het marktonderzoek, welke in dit artikel zal worden besproken. De hanteering ervan stelt n.l. aparte eischen aan den marktonderzoeker; eischen, samenhangend met de psychologische, statistische en organisatorische vraagstukken, die zich bij deze ondervraging voordoen.

Aan dit onderdeel van het marktonderzoek is hier te lande, zoowel in de practijk als in de theorie, nog slechts weinig aandacht geschonken, zulks in tegenstelling met hetgeen in verschillende andere landen het geval is.

Toch is dit hulpmiddel voor den marktonderzoeker van niet minder belang dan de gebruikmaking en verwerking van statistieken. Bij vrijwel elk harmonisch marktonderzoek zullen beide hulpmiddelen moeten worden aangewend.

In de Vereenigde Staten van Amerika, het moederland der massale ondervraging van het publiek, betitelt men deze als „public opinion research”. In navolging van dezen ook in verschillende andere landen reeds eenigszins ingeburgerden term stellen wij voor deze ondervragingen of enquêtes met het woord „opinie-onderzoek” aan te duiden.

In zeker opzicht is deze benaming te eng. Opinie-onderzoeken betreffen namelijk in vele gevallen niet alleen de meeningen, de opinies van de ondervraagden, doch tevens de bestaande gedragswijzen en gewoonten. Zoo wil een fabrikant of handelaar bijv. weten op welke wijze zijn artikel door de consumenten wordt aangewend, in welke stadswijken, resp. straten, de huisvrouwen plegen te winkelen of hoe het publiek de advertentiepagina's der kranten en tijdschriften leest.

Voorts zij opgemerkt, dat menig opinie-onderzoek niet ligt op het terrein van het marktonderzoek. Naast het, wat wij zouden willen noemen: „commercieel opinie-onderzoek” (de „marktenquête”) heeft nl. het opinie-onderzoek op geheel andere gebieden en met geheel andere doeleinden een zelfs aanmerkelijk grootere bekendheid verworven. Men denke hierbij aan de, vooral in de Vereenigde Staten veelvuldig uitgevoerde opinie-onderzoeken op cultureel, politiek en sociaal terrein, hierna als „cultureel opinie-onderzoek” aan te duiden. Vooral de enquêtes, die ten doel hadden de meening van het publiek over actueele politieke vraagstukken te leeren kennen en om verkiezingsuitslagen te voorspellen, trokken in sterke mate de aandacht, mede doordat de pers de uitkomsten ervan regelmatig publiceerde.

Tenslotte zij er op gewezen, dat men, teneinde de kosten der enquêtes op een redelijke schaal te houden, bij de instelling daarvan in den regel slechts steekproefsgewijs te werk gaat, d.w.z., dat men niet de geheele te onderzoeken massa (de „verzameling”), doch slechts een gedeelte van die massa ondervraagt.

Onder opinie-onderzoek zouden wij derhalve willen verstaan de, meestal steekproefsgewijze, ondervraging van een groep personen met het doel hun meeningen, voorkeurs-oordeelen, gedragswijzen en gewoonten te leeren kennen; commercieel opinie-onderzoek geschiedt in het kader van het marktonderzoek.

In hoeverre commercieel, resp. cultureel opinie-onderzoek in hoofdzaak een eigen terrein bestrijkt, worden bij beide dezelfde onderzoekingsmethoden en dezelfde techniek toegepast. Er bestaat ook een voortdurende wisselwerking tusschen de twee; cultureel onderzoek kon slechts tot bevredigende resultaten komen, dank zij de gebruikmaking van de ervaringen, opgedaan door marktonderzoekers en omgekeerd won de marktenquête sterk aan vertrouwen en dus aan toepassingsmogelijkheden bij het bedrijfsleven als gevolg van de successen, die de organisatoren van cultureele en vooral van politieke onderzoekingen wisten te behalen.

Wanneer wij derhalve in den loop van dit artikel een beknopt overzicht geven van de ontwikkeling en van enkele methodologische vraagstukken van het commercieel opinie-onderzoek¹⁾, zal meermaals het cultureel opinie-onderzoek onze beschouwingen worden betrekken.

Onderwerp van commercieele opinie-onderzoekingen.

Onder de vele vragen, waarop de marktonderzoeker een antwoord zoekt, zijn er bepaalde, welke zich in het bijzonder leenen voor een behandeling met behulp van een marktenquête. Sommige van deze vragen kunnen zelfs alleen maar langs dien weg beantwoord worden.

In de practijk hebben marktenquêtes veelal betrekking op:

a. *de grootte van het verbruik.* Hierover zal men slechts enqueteeren, indien niet reeds budget- of andere statistieken ter beschikking staan, of indien men de juistheid van deze statistieken wil controleren.

b. *de verspreiding van den afzet naar districten, resp. bevolkingsgroepen.* Men vergroot door vragen hieromtrent zijn inzicht in de structuur van de markt, kan in sommige gevallen controle uitoefenen op de effectiviteit van het verkoopapparaat in de diverse districten en krijgt een nauwkeuriger beeld van de beteekenis der verschillende afnemersgroepen voor den afzet.

c. *de gebruiksgewoonten van het publiek.*

d. *de door het publiek geprefereerde eigenschappen van het product.*

e. *de geprefereerde wijze, vorm, uitvoering van de verpakking.*

f. *de geprefereerde verkoopkanalen en -systemen en de koopgewoonten van het publiek.* O.a. kan men vragen stellen omtrent de voorliefde van de koopers voor bepaalde wijken of straten, winkeltijden, mannelijke of vrouwelijke bediening en bepaalde koopdagen.

g. *de reclamemethoden en -middelen, welke het meest de aandacht trekken.* Hierbij doen zich o.a. kwesties voor samenhangend met de opvallendheid en herinneringswaarde van reclame-uitingen, de wijze waarop en de intensiteit waarmee advertenties in bladen worden gelezen en de onderlinge vergelijking van verschillende bladen.

h. *de plaats van het product van een bepaald bedrijf te midden van de concurrentie.* Vragen kunnen in dit verband worden gesteld, welke uitsluitel verschaffen omtrent de bekendheid met en het waardeeringsoordeel over de verschillende concurrentie merken, om de verschuivingen, welke zich in dit opzicht op de markt voltrekken.

Als belangwekkend voorbeeld van marktenquêtes, die voor geheele bedrijfstakken van belang zijn, vermelden wij de in Hongarije ingestelde enquêtes naar de houding en gewoonten van rookers, fruitgebruikers en wijnconsumenten²⁾. Voor deze enquêtes wendden de organisatoren zich zoowel tot de uiteindelijke verbruikers als tot de wederverkoopters. De wijnenquête, die in 1939 werd gehouden op initiatief van den Hongaarschen Minister van Landbouw, had ten doel ver kennis van de gebruiksgewoonten te komen tot een vergrooting van het wijnverbruik, mede doordat men waardevolle denkbeelden en richtlijnen wilde verkrijgen voor een doelmatige propaganda.

De ontwikkeling in de Vereenigde Staten³⁾.

Degeen, die den grootsten stoot heeft gegeven tot het opinie-onderzoek in zijn huidige vorm, is ongetwijfeld Dr. George Gallup, die in 1930 met zijn experimenten op dit terrein aanving en van wiens onderzoekingen de resultaten sinds 1936 met korte regelmatige tusschenpoelen in een belangrijk deel van de Amerikaansche pers worden gepubliceerd. Zelfs is de benaming „Gallup-onderzoek” een synoniem geworden van opinie-onderzoek.

Gallup had echter voorloopters. Reeds omstreeks 1900 trachtten nl. sommige Amerikaansche kranten proefverkiezingen te organiseren. Om tot dit resultaat te komen zond bijv. de „Literary Digest” sinds 1916 miljoen stembriefkaarten in den vorm van antwoordbriefkaarten rond (in 1928 18.000.000, in 1932 20.000.000 stuks). Deze kaarten werden in hoofdzaak gezonden aan adressen

¹⁾ „Verbrauchsforschung in Ungarn”, artikel in „Markt und Verbrauch” 1943, blz. 61 v.v.

²⁾ „A guide to public opinion polls” door G. Gallup, Princeton 1944; „Mandate from the people” door Jeromes S. Bruner, New-York 1944; „Handbuch der Verbrauchsforschung”, Erster Band, Grundlegung door Prof. Wilhelm Vershofen, Berlin 1940; „The new science of public opinion measurement” door het American Institute of Public Opinion, New-York.

³⁾ Op de methodologische vraagstukken hopen wij later in dit tijdschrift nog uitvoeriger in te gaan.

van telefoonhouders en autobezitters, waarschijnlijk vooral, omdat de „Literary Digest” de aandacht van de in belangrijke mate in deze groepen voorkomende toekomstige abonneés op zich wilde vestigen.

De gevolgde werkwijze ontmoette echter, ondanks de er aanvankelijk mee behaalde successen, critiek. Deze critiek kwam in het bijzonder van de zijde dergenen, die op kleinere schaal commercieele opinie-onderzoekingen verrichtten; zij kwamen tot de conclusie, dat *mondelinge* ondervraging in vele gevallen boven *schriftelijk* enqueteeren valt te prefereren. Voorts ondervond men, dat slechts dan juiste uitkomsten zijn te bereiken, indien de te enqueteeren groep, wat samenstelling betreft, overeenkomst vertoont met de geheele massa, waarvan men de meening wil leeren kennen. Is de steekproef echter inderdaad voldoende representatief, dan kan — en ook dit was een belangrijke stap vooruit — het aantal vraaggesprekken betrekkelijk gering zijn. De uitkomsten van de voorspellingen voor de presidentsverkiezing in 1936 stelden de critiek op de door de „Literary Digest” gevolgde werkwijze in het gelijk. Dit jaar was daardoor beslissend voor de verdere ontwikkeling van het opinie-onderzoek.

De „Literary Digest” deed de foutieve voorspelling, dat Landon zou winnen met 60% der stemmen. In werkelijkheid won echter Roosevelt en kreeg Landon slechts 39% der stemmen. Andere proefverkiezingen, als die, welke werden georganiseerd door George Gallup, Elmo Roper en Crossley kwamen niet alleen tot een juiste voorspelling van de overwinning van Roosevelt, maar benaderden ook procentueel den werkelijken verkiezingsuitslag aanmerkelijk beter. Zeer spectaculair was wel, dat Gallup er zelfs in slaagde, reeds twee maanden voor de „Literary Digest” zijn stembriefjes uitzond, op grond van eigen onderzoekingen met betrekkelijk geringe procentuele afwijking, de door hem verwachte fout in den uitslag van dit blad te voorspellen!

Van 1936 af ontwikkelden de volgens de nieuwe inzichten werkende organisaties een groote activiteit. Het door Gallup in 1935 opgerichte „American Institute for Public Opinion” wist zich wel de grootste bekendheid te verwerven. Hierbij werd gebruik gemaakt van de diensten van een 2.000, door het geheele land verspreide, goed getrainde beroeps- of nevenberoepsenqueteurs(trices). Met behulp van deze „field-reporters” worden, al naar den aard van het onderzoek, van 3.000 tot 60.000 personen per enquête ondervraagd. Door de groote publiciteit, welke aan Gallup's onderzoekingen door de contracten met dagbladen werd gegeven, kregen de enquêtes een algemeene bekendheid, die het werk der enqueteurs uiteraard weer vergemakkelijkte. Dank zij een goede organisatie was men in staat een onderzoek in 1 à 2 weken uit te voeren, in spoedgevallen zelfs nog sneller. Zoodoende kon hij ± 1.000 groote en kleine enquêtes verrichten in een tijdsbestek van 5 jaar.

Bekend zijn voorts de periodieke onderzoekingen van Elmo Roper, die maandelijks werden gepubliceerd in het Amerikaanse tijdschrift „Fortune”. Evenals Gallup kiest Roper met groote zorgvuldigheid de te enqueteeren personen uit.

In den regel hielden deze en andere instituten voor opinie-onderzoek zich enerzijds bezig met sociale en politieke onderwerpen, anderzijds met marktenquêtes. Wat de politiek betreft, werden o.a. vragen gesteld inzake de meeningen over werkloosheidsbestrijding, New Deal, recht op staking, ouderdomsverzekering, socialisatie, schuld aan den oorlog, bewapening, deelneming aan den oorlog, enz. Hiernaast vroeg men bijv. de meening van het publiek over de sterilisatie van gewoonte-misdadigers en, ongeneeslijke geesteszieken, over prohibitie, kerkbezoek en religieuze overtuiging, geboortebeperving. Als resultaat van deze onderzoekingen verkreeg men unieke gegevens over de denkbeelden, wenschen en gedragingen van een volk.

Omtrent de commercieele opinie-onderzoekingen en haar onderwerpen is weinig bekend, hetgeen begrijpelijk is, daar de opdrachtgevers zich met behulp van hun kennis van de uitkomsten dezer opinie-onderzoekingen juist een voorsprong op hun concurrenten willen verschaffen.

Verspreiding van het Amerikaansche systeem.

Ook buiten de grenzen der Vereenigde Staten van Amerika won het instituut van het opinie-onderzoek terrein. Gallup had hierin een belangrijk aandeel. Met zijn medewerking en volgens zijn werkwijze werd in den loop der jaren in een reeks landen het opinie-onderzoek ter hand genomen. Zoo ontstonden Gallup-instituten in Engeland, Canada, Argentinië, Australië, Frankrijk, Zweden en Denemarken. Het zou te ver voeren op het werk in al deze landen uitvoerig in te gaan. Wel blijkt uit deze opsomming de mogelijkheid ook in kleine landen een apparaat voor massa-ondervraging op te bouwen. Daar deze ervaring juist voor een land als het onze van belang is, doen wij nog enkele gegevens volgen over het „Dansk Gallup Institut” te Kopenhagen⁴⁾.

Het Deensche Gallup Instituut is een particuliere onafhankelijke organisatie, die sedert 1939 het recht heeft volgens de Gallup-methode opinie-onderzoekingen te doen. Aanvankelijk verrichtte men hoofdzakelijk enquêtes in het kader van marktonderzoekingen ten behoeve van industriele en handelondernemingen. Later trad men bovendien in de openbaarheid met culturele opinie-onderzoekingen voor diverse kranten en tijdschriften. Een aantal over het land verspreide enquêtrices voert de benodigde vraaggesprekken. De onderwerpen der onderzoekingen liggen sterk uiteen. Veelal worden in het middelpunt van de publieke belangstelling staande kwesties aan de orde gesteld als de wijze van vrije-tijds-besteding, het gedrag bij luchalarm, de verwachte duur van den oorlog, de godsdienstigheid van het Deensche volk, enz. Soms maakten maatregelen, die door de Overheid of andere instanties werden overwogen en die het publiek raakten, het onderwerp van een enquête uit; zoo legde men het publiek en den winkelier bijv. de vraag voor, hoe men dacht over de invoering van een winkelsluiting des Zaterdag na 2 uur; ook vroeg men, hoe gedacht werd over de herinvoering van de doodstraf. Verschillende publicaties van het instituut trokken sterk de aandacht in de Deensche pers.

Sommige instituten, welke in hoofdzaak werken volgens het door Gallup en andere Amerikanen ontwikkelde systeem van ondervraging, beperken hun werkzaamheid uitsluitend of vrijwel uitsluitend tot het commercieel opinie-onderzoek. Een voorbeeld hiervan vormt het London Research Bureau, dat in den loop der jaren voor tal van takken van handel en nijverheid onderzoekingen verrichtte. Het werkt ook met een aantal beroepsenqueteurs, die vanuit een centraal punt Engeland bereizen. Voor opinie-onderzoekingen, die het geheele land bestrijken, acht dit bureau 5.000 ondervragingen over het algemeen wel een minimum, hoewel ook gevallen denkbaar zijn, waarbij met minder kan worden volstaan en andere, waarbij aanmerkelijk meer gesprekken noodig zijn⁵⁾.

Het Deutsche systeem.

In enkele andere landen, in het bijzonder in Duitschland, ontwikkelde het opinie-onderzoek zich in een van het Amerikaansche systeem afwijkende richting. Baanbrekend werk werd verricht door het in 1935 opgerichte Institut

⁴⁾ „Markedundersøgelser efter Gallup-Systemet” door Wahl Asmussen, directeur van het Deensche Gallup-Instituut, Kopenhagen 1943.

⁵⁾ „Market research, a practical handbook”, door H. G. Lyall, F.C.I., directeur van het London Research Bureau, Londen 1933.

für Konsumforschung te Nürnberg, dat zich, zooals de naam reeds aanduidt, vooral bezig houdt met commerciële opinie-onderzoekingen, deels op eigen initiatief, deels op verzoek van particuliere bedrijven en instanties. Volgens de statuten is het doel: „die Gewohnheiten und die Haltung der Verbraucher konsumreifer Waren im Gebiet des deutschen Reiches durch entsprechende Massnahmen fortlaufend und durch Sondererhebungen zu untersuchen und die Ergebnisse dieser Untersuchungen nach wissenschaftlichen Grundsätzen zum Nutzen der wirtschaftlichen Praxis und Lehre zu verarbeiten“⁶⁾.

Ook dit, in tegenstelling tot de reeds genoemde instellingen niet naar winst strevend, instituut enquêteert mondeling. Voor zijn contact met het publiek maakt het in hoofdzaak gebruik van een staf „vrije-tijds-enquêteurs“ die men „correspondenten“ noemt. Deze ontvangen wel een zekere vergoeding per ingezonden antwoordformulier, doch hun eigenlijk beroep ligt elders. Verder hecht de leiding van het I.f.K. veel waarde aan onopzettelijk en in conversatievorm gevoerde vraaggesprekken, zonder zichtbare gebruikmaking van een vragen- of antwoordformulier. Van een dergelijke ondervraging verwacht men de meest ongedwongen juiste reacties. Inherent aan dit systeem, dat Kropff betitelt als „das deutsche Verfahren der Befragung“⁷⁾, is voorts, dat elke enquêteur slechts een beperkt aantal (ten hoogste 20) personen ondervraagt en dat deze personen worden gekozen uit de omgeving, veelal zelfs uit den kring van bekenden van den enquêteur. Voor den oorlog had het I.f.K. ongeveer 750 correspondenten. Per normaal onderzoek in het geheele Duitse Rijk rekende men in elk geval met ongeveer 12.000 antwoorden te kunnen volstaan, in vele gevallen echter waren minder antwoorden noodig.

Door het I.f.K. werden in de eerste 7 jaar van zijn bestaan 44 onderzoekingen verricht. Slechts over enkele daarvan zijn gegevens gepubliceerd, bijv. over een onderzoek naar de wenschen en meeningen van het publiek t.o.v. diverse constructies en types van kinderwagens⁸⁾.

Slotbeschouwing.

In de inleiding merkten wij reeds op, dat het opinie-onderzoek geheel aparte eischen stelt aan den markt-onderzoeker. Afgezien nog van de zeer speciale kennis en ervaring op psychologisch, organisatorisch, statistisch en commercieel gebied, welke de opinie-onderzoeker zich eigen dient te maken, moet hij ook beschikken over een vrij grooten staf van getrainde enquêteurs en een snel en nauwkeurig werkend apparaat voor de verwerking der vele tienduizenden gegevens, die per onderzoek binnen komen en veelal op korten termijn moeten worden geordend en geteld. Zoo ergens, dan is hier specialisatie gewenscht, ja, noodzakelijk.

Slechts een enkel zeer groot concern is in staat markt-enquêtes in eigen beheer te doen uitvoeren. Zelfs bedrijven met een grooten staf van verkoopers zullen voor eventuele opinie-onderzoekingen van deze employé's veelal geen gebruik kunnen maken. Zulks allereerst, omdat de verkoopers in den regel reeds een vast verankerde meening hebben over allerlei vraagstukken, die in een enquête aan de orde kunnen worden gesteld. De kans is dan ook niet gering, dat deze groep personen niet geheel onbevooroordeeld zal enqueteeren en de ondervraging dus een scheef beeld van de situatie geeft. Bovendien zijn de verkoopers bij marktenquêtes dikwijls zelf partij, in dien zin, dat het in niet weinig gevallen de bedoeling van de marktenquête zal zijn ook omtrent de juistheid van hun beleid nadere gegevens te verschaffen. Het is dus ver-

klaarbaar, dat ondernemers zullen aarzelen zich voor hun voorlichting omtrent de problemen van de afzetmarkt door middel van opinie-onderzoek steeds en geheel te verlaten op de eigen verkoopers.

In Nederland is het opinie-onderzoek nog jong. Eerst in den zomer van 1945 werd met een cultureele enquête van de Ned. Stichting voor Statistiek samen met de Vereeniging voor opinie-onderzoek een meer blijvende flink opgezette activiteit op dit gebied ingeluid. Hieraan waren overigens reeds enkele marktenquêtes vooraf gegaan.

Van de vóór den oorlog ingestelde opinie-onderzoekingen verkreeg het (politiek) opinie-onderzoek, dat het weekblad „De Groene Amsterdammer“ in het jaar 1936 verrichtte, wel de grootste bekendheid⁹⁾.

In vakkringen trok ook een, enkele jaren voor dezen oorlog ingesteld onderzoek naar de psychologie van den krantenlezer de aandacht. Deze mondelinge enquête ging uit van het Genootschap voor Reclame.

Voorts werden door enkele reclame- en dergelijke bureau's op kleine schaal schriftelijke of mondelinge commerciële opinie-onderzoekingen verricht ten behoeve van hun cliënten. Eén groot industrie-concern beschikt tenslotte over een eigen permanente afdeling voor markt-enquêtes¹⁰⁾.

Voor de uitvoering van eenigszins groot opgezette opinie-onderzoekingen stond het Nederlandsche bedrijfsleven echter tot midden 1945 geen apparaat ten dienste. In dit opzicht was er een leemte aanwezig in ons bedrijfsleven. Thans is echter van enkele zijden, o.a. van die van de Nederlandsche Stichting voor Statistiek te 's-Gravenhage (niet te verwarren met het Centraal Bureau voor de Statistiek, waarmee zij echter wel nauw gelieerd is) het initiatief genomen om in deze leemte te voorzien. Met haar apparaat voert zij zoowel cultureele als commerciële opinie-onderzoekingen uit voor overheid, bedrijfsleven, wetenschap en pers. Aldus staat het Nederlandsche bedrijfsleven naast de bestaande laboratoria voor technische „research“ en adviesbureau's op verschillend terrein, weer een nieuw soort hulpdienst ter beschikking en zal het daardoor weer beter zijn uitgerust voor zijn toekomstige taak.

B. M. SWEERS.

⁹⁾ Referendum-nummer d.d. 16 Mei 1936 van „De Groene Amsterdammer“ en het nummer van 4 Juli 1936 van dit weekblad.

¹⁰⁾ Wij vestigen ook nog de aandacht op een recente enquête van de Nederlandsche Middenstandsbank over de meest gezochte goederen ter aanvulling van de huishoudelijke installatie. Bij gelegenheid hopen wij hier nog nader op terug te komen. Red.

ANNEXATIE. 1)

Het lijkt, of Nederland in een situatie wordt gebracht, die men in zeker opzicht vergelijken kan met hetgeen zich vóórdeed toen ons land in 1940 in oorlogstoestand gedompeld werd. Het Nederlandsche volk stond tegenover deze toestand na een vredesperiode van een eeuw geheel vreemd. Nu krijgen wij — voorloopig nog als voorstel — iets over ons gebracht, waartegenover het Nederlandsche volk minstens even nieuw staat: het verwerven van vreemd grondgebied. Een serie qualificaties is daarvoor te geven, de gangbaarste is „annexatie“ en om elk nutteloos spelen met woorden van den beginne af buiten de deur te zetten zullen wij het in dit artikel ook bij de naam annexatie aanduiden.

Annexatie past al even slecht in de vaderlandsche mentaliteit als oorlog, ja bij annexatie is de Nederlandsche practijk nog verder afgesleten dan in 1940 gold ten aanzien van oorlogvoering. Stadhouder Willem III was het laatste Nederlandsche staatshoofd, dat ons land in een politiek

⁶⁾ „Die Korrespondenten der Gesellschaft für Konsumforschung“ en „Die Mitarbeiter der Gesellschaft für Konsumforschung“, Artikelen in „Markt und Verbrauch“ 1943, blz. 30 v.v., resp. blz. 69 v.v.

⁷⁾ „Die psychologische Seite der Verbrauchsforschung“ door H. F. J. Kroff, Leipzig 1941, blz. 74 v.v.

⁸⁾ „Über den Kinderwagen — eine Meinungserhebung“, artikel in „Markt und Verbrauch“ 1942, blz. 209 v.v.

¹⁾ Na deze inleidende beschouwing hopen wij in volgende nummers eenige nadere beschouwingen aan het annexatieprobleem te wijden. Red.

van constructieve gebiedsvorming voorging. Bij dit hoofdstuk van staatspolitiek staan de paarden dus al heel wat langer dan honderd jaar op stal. Zij, die enthousiast zijn voor een annexatie van Duits gebied verplaatsen zich o.i. dan ook ietwat te snel in de gedachte, dat het Nederlandsche volk zonder blikken of blozen mee zal gaan met het voornemen vreemd gebied in bezit te nemen, nog wel met, verjaging van de zich daarop bevindende bewoners.

Toch moet de vastberadenheid ons ook thans niet verlaten bij de confrontatie met wat o.i. typeerend is aangeduid als het *onontwijkbare nationale vraagstuk der annexatie*. Zoo zij dan ook ons standpunt tegenover het onderwerp.

Het moet wel als een uiting van verdraagzaamheid genomen worden, dat wij problemen bij voorkeur bekijken volgens de methode van het pro en contra. Veel van het reeds vele, dat over de annexatie geschreven is, verheft zich ook niet boven deze beoordeeling. Het plan van annexatie is aangeduid met de motiveering, niet van het oudtestamentarische „tand om tand”, maar van het meer realistische „land om land”. Minister van Kleffens die — in prijszwaardige uitvoering van de door hem gedragen verantwoordelijkheid — het onontwijkbare vraagstuk reeds in November 1944 bij de verworven mentors van onze internationale politiek, Engeland en Amerika, aan de orde stelde, koos daarbij als basis van zijn betoog de hersteleisch. Een argument dus uit de categorie van het „pro”.

Ieder, die aan het vraagstuk diepere aandacht schenkt, zal het er echter over eens zijn, dat een vermogensverlies niet op één lijn staat met verlies van soevereiniteitsrechten of met andere woorden, dat een leuze als het „land om land” geen verklaring, of zoo men wil rechtvaardiging, is voor het laten betalen van geleden materiele schade met het grondgebied van een vreemde Staat. Als dit zoo is, kan ook het standpunt niet worden ingenomen, dat wij ons zullen moeten voldoen met Deutsche grond omdat volksvermindering van de Nederlandsche volkswelvaart het geval zou zijn (het „re-compensatie” motief).

De Regeering heeft bij gelegenheid van de bekende radiotoespraak van den Minister-President, op 27 Juni jl., de wensch geuit dat door openbare discussie zich bij ons volk in bezonkenheid een meening vorme. In de redevoering is verwezen naar de „gedachte” van Minister van Kleffens, doch overigens wordt geen leiding gegeven voor het te verwerven besef en inzicht. Een tamelijk omvangrijke litteratuur is reeds ontstaan²⁾. Van de argumenten aan de zijde van het pro die daarin naar voren komen wijzen wij de volgende aan:

1. een imperialistische beweegreden, 2. een militaire beweegreden en 3. praktisch economische beweegredenen.

Het eerste argument bevat het betoog, dat er voor Nederland nu de kans bestaat zich een grootere beteekenis als mogendheid te verschaffen, door uitbreiding van het staatsgebied in Europa. Veelal hoort men daar de opmerking aan verbonden, dat wenschelijk is tegenover de omvang van de Nederlandsche overzeesche gebiedsdeelen een grooter Nederlandsch Rijk in Europa te stellen.

Het tweede argument laat zich plastisch aanduiden

²⁾ (a) De Deutsche inundaties in Nederland, Mr. E. N. van Kleffens uit „Foreign Affairs”, New-York, overgenomen in „t Venster” nr. 1 Ned. Voorlichtingsdiensten Londen. (b) Naar een grooter Nederland? Uitgave van „Vrij Nederland” Augustus 1944. (c) Land om Land, Mr. G. J. Hiltermann. Elsevier Amsterdam 1945. (d) Gebiedsuitbreiding noodzakelijk? Dr. Ir. F. Bakker Schut. (ter perse) Elsevier. (e) Geen inpalming, wel inlijving? Jhr. Mr. C. M. O. van Nispen tot Sevenaer. Zutphen — W. J. Thieme & Cie., Sept. 1944. (f) Het Vraagstuk der Annexatie, Dr. A. Kessen, Maastricht. (g) Wat Nu, Dr. M. W. R. van Vollenhoven, Driebergen. (h) Wat hebben de Duitschers misdreden? R. Mignot, Eindhoven. (i) Annexatie een dure plicht, Dr. L. C. E. van Galen, L. J. Veen's Uitg. Mij. Amsterdam. (j) Oostland — Ons land, 2e druk 1945, Uitgave van „De Accu”, Amsterdam. (k) Schadevergoeding door annexatie, E. Veen. Uitgave L. J. Veen's Uitg. Mij. Amsterdam 1945.

met de benaming Oostwal-voorzorg. Het is eigenlijk een argument, dat voor een uitsluitend nationale beoordeeling geen beteekenis heeft en het vraagstuk verlegt naar het terrein van de West-Europesche machtspolitiek. Met of zonder Oostwal, houden wij er een militair sterk Duitschland alleen op de duur toch niet uit.

In de derde categorie is een veelheid van beweegredenen verzameld, die wij hierna afzonderlijk zullen moeten aanduiden.

Rubriek 1. Imperialistische beweegredenen is een categorie zeer wezensvreemd aan de Nederlandsche inborst. Wij zullen daarbij maar niet lang blijven stilstaan, zulks temeer omdat de uitvoerbaarheid van een voornemen, dat zich op dit motief baseert, gelijk het argument van rubriek 2, noodig heeft, dat de groote mogendheden, met dewelken wij verbonden zijn, een politiek opstellen waarvan een naar het Oosten vergroot Nederland een bestanddeel is.

Militaire redenen.

Wij stappen dus over naar rubriek 2, de Oostwal-be-doeling. De wal is bescherming en er valt dus te vragen voor wie de bescherming dient en tegen wie zij gericht is. Men hoort hierbij de klank, dat ons volksbestaan onherroepelijk verloren is, indien Duitschland ooit weder eens tot macht mocht komen. In een nieuwe oorlog... „den dritten gewinnen wir”... zoude aan de Deutsche macht tot expansie geen weerstand zijn te bieden. Het staat bij ons niet vast, of dit motief er een is van weloverwogenheid dan wel of defaitisme zich daarin vertoont. Het Deutsche imperialisme is nu toch gebroken. Rijst er wederom imperialisme op het Deutsche gebied omhoog dan komt dit door slapte van de landen die de oorlog gewonnen hebben of medewerking van de zijde van een (eenige) dezer landen.

Een Oostwal in het vergroot Nederland (waarbij dan tevens dient verondersteld te worden, dat de linie doorgaat tot aan de Zwitsersche grens) komt er niet enkel ten gerieve van de Nederlandsche veiligheid, maar is bestemd tot handhaving van het Britsch-Westeuropesche bestel. De Oostwal wordt opgeworpen tegen Europa gelegen oostelijk van de opgeschoven Nederlandsch-Deutsche grens. Dit Europa houdt niet op bij de Oder!

Hoe worden de partijen gespeeld bij de komendè vredesberaadslagen? Beslissingen ten opzichte van het Deutsche grensverloop in het Westen zullen al dan niet tevens wenschen verwezenlijken, die hier te lande met betrekking tot toebedeeling aan Nederland van Duitsch grondgebied bestaan. Omzetting, van de militaire overweging gelegen in het Oostwal-motief, in de daad der creatie van een grooter Nederland, anders dan enkel en alleen omdat de groote mogendheden het zoo hebben willen — en wij ons daaraan hebben aangepast — ware een suppositie te hout en derhalve te doelloos, om in discussie te brengen.

Nog zij opgemerkt, dat het eerste communiqué over de zittingen van Potsdam niets bevat, dat reden geeft om aan te nemen, dat ons land uitbreiding door vorengenoemde oorzaak in het vooruitzicht heeft. Indien een intentie behoorende bij de rubriek 2 niet in het spel is, laat zich nog opmerken, dat voor de overwinnende niet aan Duitschland grenzend landen de annexatie van Duitsch gebied het minder aantrekkelijke bevat, dat het territoire, waaruit schadebetalingen aan deze landen kan worden opgebracht, afneemt.

Economische beweegredenen.

Zoo komen wij dus al bij rubriek 3; de economische beweegredenen die nawijsbaar de ruimste plaats in de discussies en publicaties innemen ook het gemakkelijkst aarden in de mentaliteit van het Nederlandsche volk. Het is het betoog onder de leuze „annexatie is de eenige manier om schadevergoeding van Duitschland voor ons land te krijgen”. Litteratuur en discussie bedienen zich gretig van deze leuze, blijven zelfs daarbij niet staan

en begeven zich op het gebied van de levensruimte-politiek, waarbij de (tijdelijke) vernietiging van bodemdeelten in Nederland als springplank wordt gebruikt.

Voor de „Lebensraum” — hier met de Deutsche naam gegeven om de herinnering aan de verdachte afkomst van dit begrip wakker te houden — geldt inzonderheid de behoefte van de boerenstand. Het bevolkingspercentage met een landbouwberoep daalde van 29,6% in 1899 tot 20,1 % in 1930. Het geboorteoverschot van het platteland moet steeds meer afvloeien naar de industrie. Er wordt dus in Duitschland grond gevraagd om er zonen van Nederlandsche boeren te kunnen vestigen. Bij deze eisch verschijnt al dadelijk de praktische noodzakelijkheid de opzittenden te laten verdwijnen.

In het bestek van dit artikel past niet om na te gaan, hoe de geografische kwaliteiten zijn van het te verwerven gebied. Daarvoor zou eerst een grens om het annexatiegebied getrokken moeten worden. Hoe wil men de aanspraak fundeeren? Bij de recompenatie-gedachte, op het verlies, dat door de oorlog aan ons nationaal vermogen geleden is? Bij de Lebensraum-bedoeling, op de te verwachten bevolkingsontwikkeling? Voor beide calculaties is nimmer evenwicht te vinden in wat wij aan Duitsch gebied kunnen verwerven. De „claims” daarvoor in publicaties over het onderwerp voorkomende vertoonen afwijkingen van honderden procenten! Ook voor de grootste daarbij nog „zonder indigestie” aanbevolen.

Keuze van het optimum ligt ook buiten de mogelijkheden. Het „onontwikkeld” is nimmer het resultaat van wetenschappelijke beschouwing. De voorlichting bij het vraagstuk richtte zich op leiding in de realiteit van de annexatie. De eerste realiteit is, dat, indien de annexatie er komt deze een „plus fort que nous” representeert, waarover de volksopinie wel kan oordeelen, maar waarvan de voltrekking niet is tegen te houden.

Een actie voor annexatie kan zich alleen maar doorzetten, indien de grondslagen voor de realiteit van de annexatie aanwezig zijn. Hier denken wij aan de vraag, of het te verwerven gebied bij ons Rijk kan worden toegevoegd zonder de tegenwoordige bewoners. Annexatie met bewoners laat een belangrijk deel van de utiliteitsbedoeling der annexatie te loor gaan. Bovendien komt er dan de moeilijkheid van het aanwezig zijn eener gemengde bevolking te bestaan. Het verdrijven van de Deutsche bevolking uit het door Nederland te annexeren gebied is dus geboden. In zijn geschrift „Wat Nu” zorgt Dr. van Vollenhoven voor een manende herinnering door verwijzing naar het boek Numeri, daarvan het 33ste hoofdstuk: „En indien gij niet al de inwoners des lands voor u uit verdrijft, dan zullen zij die gij van hen overlaat u zijn tot doornen in het oog en prikkelen in de zijde”.

Hoe moet dit bijbelsch procedé gaan in de cultuurmaatschappij van de twintigste eeuw? Het wil ons voorkomen, dat dit punt aandacht vraagt voor men aan eenige andere bestudeering van de uitvoering van gebiedsovername begint. Men moet er zich rekenschap van geven, dat de bevolkingsverplaatsingen, zooals deze zijn voorgekomen in Silezië, de Randstaten, Tirol enz., plaats vonden in een gebied met een bevolking gemengd samengesteld uit de blijvende en de vertrekkende nationaliteit. De publicaties werken met een annexatie-domein van 1 à 2 millioen ha. (soms ook minder, soms ook meer). Hoe kan het procedé van de bevolkingsverwisseling zich daarop voltrekken? De toestand van het gebied zou zeer te lijden hebben, indien de functies als bodemverzorging, waterstaatszorg, onderhoud aan onroerend goed enz. enz. niet dadelijk uit de eene hand in de andere hand overgaan. Ja er zal heelemaal geen sprake van kunnen zijn, dat de continuïteit van deze werkzaamheden zou ontbreken.

Indien er overdracht van hand tot hand is, zal bij het nog niet vooraf gevestigd zijn van de opvolgende bewoners een zeer lange tijd met het overdrachtsproces gemoeid

wezen, waarin de bezwaren die het boek Numeri ons voorhoudt dus nog werken. Er ligt hierin de conclusie, dat als alles beheerschend voor de uitvoerbaarheid van annexatie geldt, of in Nederland op korten termijn de bevolking wordt gevonden, die over te plaatsen is naar het geannexeerde gebied en bekwaamheid bezit om de niet onderbrekbare economische functies daarin te vervullen, voorts, of de tegenwoordige bevolking van het gebied in het overgebleven Duitschland kan worden ondergebracht, nog verbonden met een — evenzeer in korten tijd door te voeren — betrouwbare selectie van Deutsche onderdanen, die zonder gevaar (maar alleen uit economische noodzaak) voorloopig nog als bewoners van het geannexeerde gebied aangehouden kunnen worden. Er is met de mogelijkheid rekening te houden, dat uit de geselecteerde tijdelijke blijvers, permanente blijvers voortkomen.

In de hier gestelde vraag ligt, zooals wij zeiden, een alles beheerschende invloed, maar toch ook weer niet de eenige factor die doorslaggevend werkt. Stel, dat I'rankrijk grootendeels, België geheel, van een annexatie-program afziet dan zal ook voor ons land de annexatie wel afgevoerd zijn en Nederland zich niet eens behoeven af te vragen, of de bezwaren aanvaard mogen worden, die kunnen volgen uit de tegenstelling: ons land met veroverd gebied, tegenover bondgenooten waar deze toestand niet bestaat. Doet zich het aan het begin van de vorige zin veronderstelde voor, dan zal namelijk onze annexatieclaim door de groote mogendheden wel niet in behandeling genomen worden.

Het blijkt, dat er in den lande actie en studie is, die aan de annexatie wordt gewijd. Indien deze zich allereerst richt op het hiervoren genoemde probleem der bevolking dan zal er o.i. groote verheldering komen in de nogal systeemlooze beweging, waardoor de tot dusver gehouden openbare behandeling zich kenmerkte.

Rubriek 3 is door ons genoemd: die van de practisch economische overwegingen. Verruiming van het Nederlandsch grondgebied uit dezen hoofde heeft in meer dan één opzicht iets aantrekkelijks. Levensruimte is vermeld. Enkele schrijvers doen van voldoening blijken, dat er ruimere zelfvoorziening door te verkrijgen is. Als er op gewezen wordt, dat meer dan een derde van de Nederlandsche behoeften door invoer werd gedekt geldt dit wel als een uitspraak, dat het zoo eigenlijk niet hoorde.

Het potentieel van het gebied, dat voor annexatie is aanbevolen, behoeft hier niet te worden genoemd. Trouwens schrijver dezes gelooft niet, dat het een vereischte is, noch dat er mogelijkheid bestaat, het onderzoek daarvan in volmaakte nauwkeurigheid uit te voeren. Wij zullen met het gebied, dat wij eventueel overnemen wat grond en opstal betreft geen kat in de zak binnenhalen. Het landschap is ons niet vreemd, als bijvoorbeeld het binnenland van Tibet, de bouwwerken zijn veelal kapot, dat weten we. Onder de grondwaarden zijn — behalve het boerenland — te noemen kolen, misschien eenige mineralen, kali, zout, uitgebreide houtopstanden, natuusteen.

Er zij hier nog verwezen naar eenige opmerkingen, die schrijver dezes heeft gemaakt in de brochure „Op Weg naar Geleide Economie”³⁾ blz. 62 waar is gezegd: „Bij toevoegingen in dezen zin gaat het echter niet alleen om de vervanging van een direct aanwijsbaar vernietigd bestanddeel van ons volksvermogen door een onbeschadigd bezit, nu nog gelegen binnen de grenzen van het Deutsche Rijk. Het moet ook worden gezien als een maatregel waarmee verkregen wordt: a. verruiming van de staatsinkomsten zonder vergrooting van de schuldenlast en b. verbetering van de behoeftevoorzieningen (voortbrenging en afzet) in het nieuw begrensde binnenland, het een zoowel als het andere noodig geworden door de verstoring, die de Deutsche agressie in onze financieele en economische positie heeft gebracht”.

³⁾ N.V. A. Oosthoek's Uitgevers Mij., Utrecht 1945.

Vergroting van het Nederlands grondgebied betekent uitbreiding van het gebied waarover zich de Nederlandsche staatsschuld en de circulatie van Nederlandsch bankpapier uitplooit. Men gaat niet annexeren om zweepende koopkracht onderdak te brengen, maar het geld — zoowel als het schuldprobleem — lijkt gemakkelijker als het Nederlandsche verkeersgebied groter wordt. Ook het „Hinterland” — belang van Rotterdam en Amsterdam — wordt misschien gunstiger gesteld, wanneer een grooter gedeelte daarvan binnens de Nederlandsche landspalen komt te liggen en aldus eenig voormalig Duitsch gebied onttrokken wordt aan het economische regiem dat in Duitschland in de toekomst gaat gelden.

De oorlog heeft het merkwaardig verloop gehad, dat door Nederland tenslotte niet meer met een landmacht is meegevochten voor het verslaan van Duitschland. Indien een Nederlands leger mee Duitschland ingetrokken ware, zelfs indien Nederland thans in ruime mate deelnam aan de bezetting van het oostelijk van onze grenzen gelegen Duitsche gebied, zou ons volk zeker fanatieker tegenover de annexatiegedachte staan, althans zou „Nederlands Geestesmerk” terzake van annexatie minder het beeld van wezens-vreemdheid vertoonen dan nu het geval is.

Maar de plicht van Nederland tegenover hetgeen nog zal kunnen blijken onontwikkbaar te zijn, is daarmee geen andere.

Dr. G. E. HUFFNAGEL.

DE TECHNISCH-WETENSCHAPPELIJKE ACHTERSTAND.¹⁾

De vraag, of Nederland door den oorlog in technisch-wetenschappelijk opzicht bij het buitenland ten achter geraakt is, laat zich in zijn algemeenheid nog niet beantwoorden. De toestand, waarin de Nederlandsche industrie, mede tengevolge van het weghalen van menschen en machines, geraakt is, stemt in dit opzicht niet hoopvol. Bovendien hebben wij van de ontwikkelingen in het buitenland nog maar enkele leeren kennen. Verreweg het grootste gedeelte van de vindingen in oorlogstijd gedaan, wordt nog geheim gehouden, zoodat het voorspellen van de waarde daarvan in de na-oorlog-periode niet mogelijk is. Men kan ons niet anders dan een oppervlakkig en sterk subjectief getint beeld verwachten.

Het toegepast wetenschappelijk onderzoek is in bijna alle oorlogvoerende landen sterk toegenomen. Men heeft de laboratoria zoowel der universiteiten als van de industrie op groote schaal uitgebreid en de laboratoriumwerkers van militairen dienst vrijgesteld. Hun aantal is belangrijk toegenomen terwijl de regeeringen, een groot deel van de kosten van het onderzoek op zich genomen hebben. Dit behoort ons niet te verwonderen. Telkens wanneer een volk zich plotseling voor groote moeilijkheden geplaatst ziet, die zijn bestaan bedreigen, heeft het beroep op de wetenschap gedaan, in de hoop, dat deze een oplossing zal weten te geven. In den vorigen oorlog is dat op groote schaal gebeurd. Men heeft het in Rusland gedaan, toen geweldige problemen, die na de oorlog en de revolutie dat land aan den rand van den afgrond brachten, opgelost moesten worden. Men deed het bij het begin van dezen oorlog weer. Overal heeft men wetenschappelijke organisaties in het leven geroepen om alle laboratoriumactiviteit in dienst van de oorlogvoering te stellen. Het meer fundamenteele onderzoek heeft men voorloopig laten rusten. De problemen, die men heeft aangepakt, laten zich in groote trekken in drie groepen verdeelen.

a. het ontwerpen van nieuwe hulpmiddelen voor de oorlogvoering zelf.

b. het vinden van nieuwe werkwijzen om aan de vraag

naar snelle levering van groote hoeveelheden materiaal te kunnen voldoen.

c. het produceeren van nieuwe materialen, die kunnen dienen om de in vreedstijd gebruikte te vervangen, wanneer de aanvoer daarvan tengevolge van de oorlogvoering niet meer, of niet meer in voldoende mate, mogelijk is. Al meestal werd daarbij gebruik gemaakt van wetenschap, die reeds in vreedstijd was verkregen. Onder de pressie van den oorlog werd echter de ontwikkeling in hooge mate versneld.

Bespreken we eerst den gang van zaken in de oorlogvoerende landen. De oorlog zelf is een groot technisch-wetenschappelijk probleem geworden. Het tijdig kunnen beschikken over nieuwe wapenen of over afweermiddelen tegen de aanvalswapenen van den vijand, bepaalt voor een belangrijk gedeelte het succes of wansucces van de onderneming. Wie technisch vooraan staat, heeft de beste kans. Enkele van de belangrijkste nieuwe ontwikkelingen zijn reeds tot ons doorgedrongen. Ik zal van iedere groep enkele voorbeelden kort bespreken.

a. Het schroeflooze vliegtuig, waarmede snelheden bereikt kunnen worden van ongeveer 1.000 km per uur. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een straal van verbrandingsgassen, die met groote snelheid het vliegtuig aan de achterzijde verlaat. Door de reactie wordt dit zelf in tegengestelde richting voortgestuwd. Op hetzelfde principe berusten ook de raketten, die door de Japanezen werden afgeschoten en de V¹'s en V²'s. Ongetwijfeld zal van de hiermee verkregen inzichten na den oorlog gebruik gemaakt worden.

De apparaten voor het bepalen van de plaats en snelheid van vliegtuigen. In den vorigen oorlog had men hiervoor optische apparaten uitgewerkt. Deze laten ons echter in de steek, wanneer door de bewolking het vliegtuig aan het gezicht onttrokken is. Nu heeft men daarvoor nieuwe apparaten uitgewerkt analoog aan die, welke bij het wetenschappelijk radio-onderzoek gebruikt werden. Zij berusten op de terugkaatsing van radiogolven door het vliegtuig en zijn even effectief bij bedekten als bij helderen hemel. Men heeft echter ook deze localisatie-methode weer weten onwerkzaam te maken, bijv. door het uitwerpen van de bekende aluminium strookjes.

Men heeft in de bommenwerpers televisie-methodes gebruikt om door het wolkendek heen een, zij het dan ook grof, beeld te krijgen van de stad of de streek, waarboven men vliegt, zoodat men in nacht en mist toch zijn doel kan vinden.

Voor de bestrijding der onderzeeboten heeft men toestellen gemaakt om deze met zekerheid te kunnen opsporen.

Het is wel waarschijnlijk, dat althans enkele van deze apparaten ook in vreedstijd een toepassing zullen vinden en dan belangrijk bij zullen dragen tot de vergroting van de betrouwbaarheid en de veiligheid van lucht- en scheepvaart.

b. Van de nieuwe werkwijzen noem ik den bouw der „liberty”-schepen. Men weet, dat deze schepen in gedeelten worden klaar gemaakt en dat daarbij op veel grooter schaal dan in het verleden gelascht wordt. Tenslotte worden de stukken tot een geheel vereenigd. Zoodoende gelukt het in zeer korten tijd standaardschepen te bouwen. De tijd, die verloopt tusschen het leggen van de kiel en het zeegat kiezen, kan van de orde van een week zijn. Of men deze werkwijze ook in vreedstijd zal kunnen gebruiken, wanneer aan schepen voor verschillende diensten speciale eischen worden gesteld, is niet zeker. Dat zij na den oorlog den scheepsbouw op één of andere wijze zal beïnvloeden, is zeer waarschijnlijk.

Een ander voorbeeld is de benzine-distributie. Vanaf de westkust van Engeland, waar de tankschepen aankomen, heeft men door geheel Engeland een buizen-net gelegd om benzine en andere vloeibare brandstoffen over het land te distribueeren. Deze leiding gaat ook onder het

¹⁾ Dit artikel is op verzoek van de redactie geschreven ten behoeve van het Oriënteringsnummer der E.-S.B. De beperkte omvang van het blad heeft de plaatsing vertraagd.

Kanaal door naar het continent om daar de legers dicht achter het front, van benzine te voorzien. Het leggen van deze leidingen geschiedt zeer snel. Het terrein werd geëffend met bulldozers, waarna de pijpen met zeer eenvoudige koppelingen aan elkaar werden verbonden. Door compressoren wordt de benzine onder vrij hoogen druk door het buizenstelsel gestuwd. Of dit distributiesysteem ook na den oorlog gehandhaafd zal worden, is niet bekend. Het zal ongetwijfeld een invloed uitoefenen op de dan te gebruiken methoden.

c. Tot de derde groep van activiteit behoort de fabricage van materialen als synthetische benzine, synthetische rubber en andere plastische stoffen, van kunstvezels, enz. In de oorlogvoerende landen heeft men zich gedeeltelijk reeds gedurende de oorlogsvoorbereiding op groote schaal op deze problemen toegelegd. Het kan zeer wel zijn, dat enkele van deze producten ook na den oorlog op groote schaal gebruikt zullen worden. De meeste zullen echter evenals na den vorigen oorlog spoedig weer verdwijnen.

Vestigen wij nu onze aandacht op het bezette Nederland. Iedere activiteit op het onder a. aangegeven gebied was uit den aard der zaak uitgesloten. De kennis, die men in 1940 bezat, heeft men zorgvuldig vergeten en eenig onderzoek in deze richting is waarschijnlijk niet verricht. Wij kunnen er alleen maar onze spijt over uitdrukken, dat het ons niet gegeven geweest is op dit gebied eenige positieve bijdrage tot de zaak der geallieerden te leveren. Iets anders ligt het op de gebieden b. en c. Veel aanleiding om nieuwe methoden voor het snel fabriceren van bepaalde producten te ontwikkelen bestond er niet. Over het algemeen is de productiesnelheid gedurende de oorlogsjaren belangrijk gezakt. Elke stimulans om deze op te voeren ontbrak.

Door het gebrek aan allerlei grondstoffen heeft men wel op allerlei gebied uit moeten zien naar vervangingsmaterialen. Men is daarmee echter laat begonnen, omdat voor ons de noodzaak daartoe vóór den oorlog niet bestond. Deze deed zich eerst voor, toen materiaalgebrek optrad. Door bemiddeling van de organisatie voor toegepast natuur-wetenschappelijk onderzoek zijn een aantal onderzoekingen ter wille van de industrie verricht. Of hieruit nieuwe producten van blijvende waarde te voorschijn zijn gekomen, is niet bekend. Ongetwijfeld zullen zij ertoe bijgedragen hebben om het toegepast wetenschappelijk onderzoek meer populair te maken.

In groote trekken kan men wel zeggen:

Nederland heeft door de bezetting een stuk industriele ontwikkeling gemist. De machtige stimulans, die de oorlogvoering in andere landen gegeven heeft, is aan ons voorbijgegaan. Toch heeft men hier te lande niet geheel stil gezeten. Wij hebben nl. één geluk gehad. Na de bezetting heeft men de Nederlandsche laboratoria voorloopig met rust gelaten, zoodat men kon doorwerken aan het programma, waarmede men vóór den oorlog bezig was. Het is mij bekend, dat enkele van deze onderzoekingen zeer belangrijke resultaten hebben opgeleverd, waarvan Nederland na den oorlog de vruchten zal plukken.

Bij het onderzoek moest men voortdurend op zijn hoede zijn, dat geen gegevens in verkeerde handen raakten. Geheel gereed is men daardoor niet. Het is daarom van het grootste belang, dat deze onderzoekingen nu met kracht worden voortgezet en dat ook van regeeringszijde alle medewerking wordt verleend, dat niet door gebrek aan kolen, gas en electriciteit, of door het weghalen der onderzoekers voor militaire dienst of andere werkkringen, dit eenige voordeel nog verloren gaat.

Ziet op het oogenblik onze positie er dus allesbehalve rooskleurig uit, ook de nabije toekomst is vol onzekere factoren.

Het schijnt, dat in de oorlogvoerende landen vele, die uit het meer fundamentele onderzoek naar het toegepast wetenschappelijk onderzoek zijn overgegaan, niet

weer tot hun vroegere bezigheid zullen terugkeeren. Daardoor zullen meer bijzonder goed onderlegde krachten in de industrie werkzaam zijn dan in het verleden.

De regeeringen schijnen in de resultaten van het toegepast wetenschappelijk onderzoek geïnteresseerd te blijven en zullen ook de subsidieering daarvan blijven voortzetten. Hieraan ligt de gedachte ten grondslag, dat slechts de beste bewapening een behoorlijke garantie voor een langdurigen vrede biedt. Men kan dus een groote blijvende activiteit op technisch-wetenschappelijk gebied verwachten, althans in de Angelsaksische landen. Daarbij komt natuurlijk, dat men in vele industrieën gedurende den oorlog ontdekt heeft, hoeveel systematisch wetenschappelijk onderzoek kan bijdragen tot het maken van betere producten. Vele fabrieken hebben zich in de laatste jaren een instrumentarium aangeschaft, waar zij vroeger niet over gedacht zouden hebben. Zij zijn, zoowel met personeel als met hulpmiddelen, beter uitgerust dan ooit te voren.

In dit opzicht komen wij in Nederland ook ten achter. Door de sluiting der universiteiten en hoogescholen, zullen er gedurende enkele jaren slechts een gering aantal jonge krachten ter beschikking komen. Bovendien zal Indië daarvan een belangrijken percentage opeischen.

Al deze factoren zullen er toe bijdragen den economischen strijd met het buitenland te bemoeilijken, tenzij men tijdig tot de conclusie komt, dat wij ons nu in een noodtoestand bevinden, minstens even ernstig als in de oorlogvoerende landen bij het begin van den oorlog. Nu is de tijd gekomen om van alle in Nederland aanwezige kennis en wetenschap gebruik te maken om er zoo spoedig mogelijk weer boven op te komen. Men wachte daarmee niet te lang. Men neme hier nu die maatregelen om den vrede te winnen, die men in andere landen genomen heeft om den oorlog tot een goed einde te brengen.

G. HOLST.

DE IDENTITEIT VAN BELANGEN.¹⁾

Wederom bevindt de samenleving zich aan het begin eener vredesaera, en wederom staan — indien de voortteekenen niet bedriegen — nationale en internationale belangentegenstellingen gereed om spanningen te veroorzaken, die het staatkundig en economisch beleid dezer nieuwe periode bijzonder zwaar op de proef zullen stellen. Het is derhalve gewenscher een nuchteren en critischen blik te werpen op de maatschappelijke tegenstellingen, die in het verleden herhaaldelijk politieke of staatkundige conflicten teweeg hebben gebracht, omdat het uit den weg ruimen van dergelijke tegenstellingen, zooals vanzelf spreekt, alleen mogelijk is, wanneer omtrent de oorzaak dezer wrijvingen practische overeenstemming bereikt wordt. De universele belangengemeenschap, de „identity of interests”, door Gerretson²⁾ op zoo'n meesterlijke wijze geschetst als het „utilitaristisch kooplieden geloof”, wortelende in „de overtuiging, dat in een vrije maatschappij, gegrond op natuurlijk recht en algemeen welzijn, individueele winzucht en collectieve welvaart moeder en dochter zijn”, geldt niet alleen voor kooplieden, maar evenzeer voor alle andere maatschappelijke factoren. Rousseau³⁾ is bijna twee eeuwen geleden vermoedelijk reeds door deze universele belangengemeenschap geïnspireerd, toen hij één zijner vermaarde publicaties aanving met de woorden: „l'homme est né libre et partout il est dans les fers”.

De regelmaat der staatkundige conflicten en oorlogen bewijst echter, dat de practijk van het dagelijksche leven nog niet voldoende doordrongen is van de onzichtbare maar desniettemin onverbrekelijke ketenen, welke het kaleidoscopische complex der ontelbare particuliere, semi-officieele en officieele belangen tot een universeel complex

¹⁾ Dit artikel is op verzoek van de redactie geschreven ten behoeve van het Oriënteringsnummer der „Economisch-Statistische Berichten”. De beperkte omvang van het blad heeft de plaatsing vertraagd.

²⁾ Dr. C. Gerretson: Geschiedenis der Koninklijke.

³⁾ J. J. Rousseau: du Contrat Social.

aaneenklinden. Het besef, dat individuen zowel als volkeren steeds hechter aan elkaar zijn verbonden, naarmate wetenschap en techniek — en in letterlijken en in figuurlijken zin — de „afstanden” overwinnen, breekt weliswaar baan, maar tot dusverre is dit begrip nog niet tot in zijn uiterste consequenties aanvaard, zoodat in de practijk van het dagelijksche leven dit besef niet tot zijn recht komt.

Individu, belangengroep en collectiviteit worden ook heden ten dage in de allereerste plaats gedreven door het beperkte eigenbelang, terwijl het wijdere algemeene of universeele belang hoogstens een secundaire plaats inneemt. De ervaring bewijst, dat de ontwikkeling van het particuliere belang, afgezien van het steeds wisselende economische getij, met oorlog en vernietiging gepaard gaat. Hieruit volgt logischerwijze, dat het particuliere belang in zijn maatschappelijke plichten te kort schiet, zoolang het niet bij machte is zijn doeleinden te bereiken in duurzame harmonie met het algemeene of universeele belang. De ijzeren wet der identiteit van belangen is weliswaar vrijwel onzichtbaar wijl zij niet door allerlei conventies is afgebakend, maar desniettemin functioneert zij met onverbiddelijke kracht. In nationaal verband wordt de binnenlandsche disharmonie, al gevolg van het complexe inheemsche belastingtegenstellingen, weerspiegeld door de voortdurende politieke crises, terwijl in universeel opzicht de verschillende nationale belangtegenstellingen aanschouwd kunnen worden in het weinig verheffende schouwspel der internationale politiek, dat geregeld internationale drama's ten tooneele brengt.

Bijzonder gemakkelijk en verleidelijk is het, de schuld der nationale en internationale politieke conflicten te wijten aan machiavellisme of politieke kortzichtigheid van staatslieden, diplomaten, plutocraten, militairen of andere maatschappelijke groepen; het spreekt echter vanzelf, dat op een dergelijke simplistische wijze de maatschappelijke spanningen nimmer uit de wereld worden geholpen. Daarvoor is in de allereerste plaats zelfkennis en zelfanalyse vereischt. Wanneer elkeen zich bijv. zou afvragen: wat heb ik in den loop der jaren verricht ten bate van de universeele harmonie en vrede, of: wat heb ik gedaan ter verzachting der nationale en internationale spanningen, dan zal ernstige en objectieve analyse, *in het algemeen gesproken*, tot de conclusie moeten leiden, dat men bij het nastreven van eigen belang, onverschillig of het daarbij gaat om het belang van een zaak, onderneming, groep of partij, direct of indirect medewerkt aan het ontstaan van maatschappelijke spanningen. Ondernemers, ondernemingen, belangengroepen, politieke partijen e.d. kunnen — krachtens de wonderlijke identiteit van belangen — welvaart, voorspoed of invloed veelal slechts bereiken ten koste van anderen; deze factoren plegen niet evenals manna uit den hemel te vallen, zij worden, gelijk al het materieele, geproduceerd door de geestkracht der belanghebbenden, en deze productie kan alléén op harmonische en vreedzame wijze geschieden, als die geestkracht tegelijkertijd gebonden wordt door de zedelijke normen van het leven.

Practisch uitgedrukt beteekent zulks, dat de rendabiliteit van het particuliere belang eerst duurzame betekenis verkrijgt, als zij gepaard gaat met universeele stabiliteit, welke in wezen afhankelijk is van de geestelijke en zedelijke ontwikkeling der maatschappij. Het particuliere en het universeele belang loopen derhalve alleen parallel, als de menschen — individueel en gezamenlijk — naast hun aangeboren egoïsme, tevens het universeele belang trachten te dienen. Menigeen zal zich bij het lezen dezer gedachten met verbazing afvragen, of behartiging van het particuliere belang niet automatisch gepaard gaat met verzorging van het algemeen belang. Het antwoord op deze vraag luidt echter ontkennend, indien men het geheel niet alleen uit stoffelijk, maar eveneens uit zedelijk

of moreel oogpunt beschouwt. Want het eigen belang (in den ruimsten zin des woords bedoeld) functioneert in strijd met het universeele belang, als het spanningen veroorzaakt, welke de maatschappelijke harmonie in gevaar brengen. In deze fundamenteele tegenstrijdigheid der belangen schuilt o.i. de kern van velerlei maatschappelijke conflicten. De twee wereldoorlogen dezer eeuw bewijzen, dat de ontwikkeling der beschaving in hoofdzaak uiterlijken, d.w.z. materieelen vooruitgang heeft gebracht; het ontbreekt de beschaving vooralsnog aan de zedelijke kracht, welke innerlijken vooruitgang teweegbrengt.

Uiterlijke en innerlijke maatschappelijke vooruitgang had zich in de twintigste eeuw der christelijke beschaving zonder wereldoorlogen en wereldvernietiging moeten voltrekken. En aangezien een dergelijke vreedzame gang van zaken niet mogelijk is gebleken, ligt de conclusie voor de hand, dat de verbazingwekkende wetenschappelijke en mechanische productie de elementaire zedelijke of moreele factoren, dus ook de identiteit van belangen, al te zeer heeft verwaarloosd. Als gevolg hiervan is de samenleving ondanks allerlei maatschappelijke tradities, conventies en institutioneële constructies gedoemd periodiek het slachtoffer te worden harer innerlijke zedelijke of moreele voosheid. De staatkundige ontwikkeling voltrekt zich in de volgende fasen: vrede — ontspanning — conflict — oorlog — wapenstilstand — vrede — ontspanning, en vervolgens wederom spanning enz. enz. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat dit politieke getij, en hetzelfde geldt, mutatis mutandis, voor de economische golven, alléén binnen harmonische en vreedzame kanalen geleid kan worden door de geestelijke en zedelijke krachten der maatschappij. Wanneer deze krachten eindelijk in staat zouden zijn de verschillende confessioneële, politieke, economische en sociale factoren der samenleving tot werkelijke, d.w.z. innerlijke samenwerking te bewegen, is de mogelijkheid geschapen de lang verbeide maatschappelijke harmonie te verwezenlijken.

Blijft de maatschappij daarentegen in de toekomst, evenals in het verleden, voortbouwen op het drijfzand van belangtegenstellingen, die met den groei en de ontwikkeling der bevolkingen tot steeds omvangrijker, machtiger en invloedrijker „institutioneële” tegenstellingen leiden, dan zullen de komende generaties rond blijven draaien in den vicieusen politieken en economischen cirkelgang van oorlog — vrede en welvaart — werkloosheid. Dan is echter tegelijkertijd bewezen, dat de maatschappij, ondanks haar fenomenale wetenschappelijke en technische prestaties, de wonderlijke creatie niet waardig is, die in den loop der eeuwen van plaatselijke, via nationale en internationale, tot universeele identiteit van belangen heeft gevoerd.

De bovenbedoelde maatschappelijke antithese tusschen het eigen- en het universeele belang kan alléén uit den weg geruimd worden door een geestelijke en zedelijke synthese der „duizend en een” tegenstrijdigheden, welke het individu krachtens z'n geestelijk dualisme automatisch in het leven roept. En aangezien een zoodanige geestelijke en zedelijke verbinding slechts mogelijk is als de samenleving grootendeels wordt geleid door het moeilijk te vertalen begrip „public spirit”, zal er nog veel, heel veel, moeten gebeuren, alvorens de maatschappelijke harmonie het duurzame karakter verkrijgt, dat voor een waarachtige vrede onontbeerlijk is. E. HENNY.

STATISTIEKEN

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnenl. wissels open marktpapier, beleeningen, voorschotten a/h Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeischb. schulden
13 Aug. '45	5.201.385	188.961	5.475.708	4.995.073
6 " '45	5.201.602	409.624	5.696.397	5.215.427
30 Juli '45	5.201.741	479.183	5.766.297	5.285.164
23 " '45	5.201.574	531.318	5.818.265	5.337.112
16 " '45	5.201.574	675.713	5.963.160	5.482.876
9 " '45	5.201.645	755.510	6.043.040	5.562.929
2 " '45	5.201.606	786.387	6.073.902	5.594.855
25 Juni '45	5.419.890	509.896	6.015.696	5.747.009
18 " '45	5.419.929	532.377	6.038.219	5.769.462
11 " '45	5.419.908	569.447	6.075.275	5.806.693
4 " '45	5.419.811	878.246	6.389.977	6.115.294
28 Mei '45	5.419.745	928.433	6.434.098	6.165.435
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldo in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekeningen	Saldo, Rijk R/C (D/C)	Schatkist-rechtstr. ondergebracht
13 Aug. '45	2.858.039	2.136.944	148.437	C. 802.816	18.000
6 " '45	3.086.507	2.127.047	150.755	C. 360.133	239.000
30 Juli '45	3.447.841	1.837.298	148.876	C. 230.142	318.000
23 " '45	4.005.187	1.331.185	149.609	C. 108.567	361.000
16 " '45	4.676.466	806.320	148.160	C. 139.487	509.000
9 " '45	4.901.351	661.465	147.985	C. 148.233	595.000
2 " '45	4.960.365	634.111	147.168	C. 105.130	592.000
25 Juni '45	4.997.821	746.336	148.582	C. 231.565	309.000
18 " '45	5.070.985	695.719	148.557	C. 202.300	369.000
11 " '45	5.163.075	638.878	150.384	C. 105.081	404.000
4 " '45	5.263.855	848.763	148.423	C. 347.156	724.000
28 Mei '45	5.353.721	809.033	148.412	C. 246.104	769.000
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 22.962	—

¹⁾ De posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaalmiddelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, zijn van 5 Juli 1943 af opgenomen onder de buitenlandsche portefeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen”

U bent goed gedocumenteerd . . . . !

wanneer U een documentatiekaartsysteem van den C.D.B. hebt. U vindt daarin tot op de bladzijde nauwkeurige verwijzingen naar de literatuur welke U voor elk probleem der interne bedrijfsorganisatie kunt raadplegen.

Vraagt uitvoerige inlichtingen:

Centrale Documentatiedienst inzake Bedrijfsorganisatie N.V.,
Heerengracht 289 - Amsterdam-C. - Tel. (K 2900) 32613

SCHRIFTELIJKE CURSUS VOOR MODERNE BEDRIJFSADMINISTRATIE

Leidt op voor het examen moderne bedrijfsadministratie —
Behandelt o.a. administratieve organisatie, de rekeningstelsels, voor- en nacalculatie, standaardkosten en budgetteering, loonstelsels en loonadministratie, bedrijfsstatistiek, toepassingen in verschillende bedrijven — **Biedt** uitstekend verzorgde lessen en beschrijvingen, uitvoerige en gedegen correctie van de uitgewerkte vraagstukken, alle gewenschte voorlichting op studiegebied — **Beschikt** over talrijke medewerkers uit de praktijk van het bedrijfsleven — **Verzorgt** behalve den hoofd cursus ook voorbereidende, aanvullende en repetitiecursussen.

Prospectus op aanvraag

SECRETARIAAT BEURSGEBOUW
KAMER 321 — ROTTERDAM

◆ Beschikbare kprachten ◆

Zie voor deze rubriek ook pag. 2 Omslag.

Gepromoveerd Jurist,

representatieve figuur, internat. ervaring, gewend leiding te geven in verantwoordelijke ambtelijke functie, zoekt overeenkomstigen werkkring in bedrijfsleven. Br. No. K 6553 Adv. Bur. ALTA, Utrecht.

Promotor

zoekt flinke fabriek pref. nabij Den Haag of R'dam, en groot Octrooibureau. Disc. verz. Brieven onder motto „Promotor”, aan Advertentiebureau „Die Haghe”, Plein 11, Den Haag.

Accountant,

lid N.I.V.A., academ. opleiding, midden dertiger jaren, ruime ervaring o.m. op administratief-organisatorisch gebied wenscht van werkkring te veranderen en zoekt in verband hiermede plaatsing op accountantskantoor of passende positie in het bedrijfsleven. Brieven onder H.W. 356, Alg. Adv. Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam C.

Wie helpt ons aan een PARALLEL-

SCHAAR voor platen tot 2 mm. dik,

in bruikleen, huur of te koop?

N.V. Koninklijke Metaalwarenfabrieken v/h

J. N. DAALDEROP & ZONEN, TIEL

O.O.M. Onderlinge Oorlogsschade
Verzekering Maatschappij
Laan Copes v. Cattenburch 2, - 's-Gravenhage

Wij maken getrouwen verzekerden erop attent dat
oorlogs- en bezettingsgeschaden

vóór 28 Augustus a.s.

moeten zijn aangemeld bij de Plaatselijke Schade-
Enquête-Commissies

**Wilt U de schade ook vóór
dien datum aan ons opgeven?**

HET FINANCIEELE DAGBLAD

voorheen 'Amsterdamsch Effectenblad en
Dagelijksche Beurscourant

geeft voorlichting over de nieuwe maatregelen

- het bedrijfsleven
- effecten en coupons
- geld en deviezen
- uitlotingen
- belastingen etc.

Abonnement per kwartaal f 9.- N.Z. Voorburgwal 289, A'dam, C. - Tel. 30545 - 36173 - 43598

VAN DIJK & Co.

EENDIACHTSWEG 11 — ROTTERDAM

Makelaars en Commissionairs in Effecten
Effecten - Coupons - Vermogensbeheer

Telefoon 20845 — 21 889 — 40631
Beurs Nis 6 — Telefoon 24178 — 24378

HAV BANK - SCHIEDAM*Levensverzekering en Lijfrente*

HERSTEL EN VERNIEUWING
**NEDERLANDSCHE
 HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.**
 Uw RAADSMAN en BANKIER

GRAANFACTORY
 EXPEDITIE
 BEVRACHTING
 OP- EN OVERSLAG
 LADING-CONTROLE
 BEMONSTERING

Peterson
HAVENBEDRIJF
ROTTERDAM
 TELEF. 72872
 POSTBUS 893

G. 2115

ADVIESBUREAU SLUITER

VOOR ADMINISTRATIE EN BEDRIJFSORGANISATIE

... kan U goede diensten bewijzen
 bij den opbouw van de administra-
 tieve organisatie van Uw bedrijf.
 Singel 194 Amsterdam (C) Tel. 45912

De Aanvullende Brandpolis

van

De „Assumij” van 1896 N.O.
's-Gravenhage

't Glas voor

- BOUWVAKKEN
- SCHEEPVAART
- INDUSTRIE
- RECLAME
- KUNSTNIJVERHEID

levert

Glasindustrie

Pieterman n/v

Westvest 17 — Schiedam
 R'dam: Schied. Singel 46
 Nieuwe Binnenweg 309

UW TOEKOMST IS VEILIG met een polis van de

ALGEMEENE FRIESCHE
 LEVENSVZERKERING MIJ.

of de

GROOT-NOORDHOLLANDSCHE
 VAN 1845

LEEWARDEN (Burmaniahuis) AMSTERDAM (v. Brienenhuis)

N.V. Louis Dobbelman

Rotterdam

KOFFIE

THEE

**N.V. Gebr. van Uden's
Scheepvaart- en Agentuur-Mij.****Shipowners - Brokers**

Rotterdam — Amsterdam — Zaandam

Nederlandsch Indische Handelsbank, N.V.

Amsterdam — Rotterdam — 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

Juist nu bieden de Watson machines, behoorende tot het
 Hollerith-systeem, U de mogelijkheid op efficiënte
 en snelle wijze dié administratieve voorlichting te geven, welke voor
 den wederopbouw van het Nederlandsche Bedrijfsleven noodzakelijk is.
 Onze afdeling Organisatie, is paraat om U een alleszins deskundig
 advies omtrent de oplossing van Uw administratieve en organisatorische
 problemen voor te leggen.

Het is mogelijk, zij het in beperkte mate, op korten termijn weer
 Watson machines (Hollerith-systeem) te leveren.

„WATSON” Bedrijfsmachine Maatschappij N.V.
 Frederiksplein 34, Amsterdam-C — Tel. nrs: 33406, 33656, 31856

Huygen & Wessel c.v.

**VERWARMING
 VENTILATIE
 LUCHTBEHANDELING**

**Amersfoort - Amsterdam
 Apeldoorn - Rotterdam - Leeuwarden**